

ชุมชนปรับตัวรับมือโลกร้อน ทรัพยากรธรรมชาติและชุมชน

การปรับตัวและการพัฒนาเมื่อภูมิอากาศเปลี่ยนแปลง	3
ผังชุมชนและแผนการใช้ที่ดินเพื่อลดความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ	7
เกาะมุกด์กับบ้านที่มั่นคงและความปลอดภัยของชีวิต	9
ตำบลจองถนนกับปัญหาน้ำท่วมซ้ำซาก	10
ชุมชนตะโหนดเตรียมพร้อมลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติ	11
การปรับตัวของชุมชนชายฝั่ง	13
ธนาคารปูม้า : สร้างความมั่นคงงานอาชีพรับมือโลกร้อน	17
การจัดการทรัพยากรเชิงภูมินิเวศ	21
ปรับเปลี่ยนวิถีการรับมือโลกร้อน	25
การจัดการทรัพยากรและการปรับตัวภายใต้การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ	28

บรรณาธิการอำนวยการ

เวรดี ประเสริฐเจริญสุข

กองบรรณาธิการ

เกศินี แก้วเจริญ

โจนาธาน ซอทท์

วรินทร์ แก้วทันคำ

กนกพรรณ สุพิทักษ์

เยาวลักษณ์ จันทมาศ

รัชนีวรรณ วรรณชาติ

จัดพิมพ์โดย

มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

86 ถนนลาดพร้าว 110(สนธิวัฒนา แยก 2)

พลับพลา วังทองหลาง กรุงเทพฯ 10310

บรรณาธิการ

วารภรณ์ เกตจินดา

องค์กรความร่วมมือ

พิมพ์ที่

บริษัท ศูนย์การพิมพ์แก่นจันทร์ จำกัด

โทรศัพท์ 0-2935-3560-2

โทรสาร 0-2935-2721

อีเมล sdfthai@gmail.com

เว็บไซต์ www.sdfthai.org

การปรับตัว และการพัฒนา เมื่อภูมิอากาศเปลี่ยนแปลง

ทำไมต้องปรับตัวเมื่อภูมิอากาศเปลี่ยนแปลง

การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศเป็นประเด็นที่ถูกละเลยและกล่าวถึงมากขึ้นในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติของภัยพิบัติ ความมั่นคงด้านอาหาร และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งที่ความจริงแล้ว การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศนั้นเชื่อมโยงและเกี่ยวข้องกับทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม แตกต่างกันแค่เพียงแต่ระดับของผลกระทบและความเกี่ยวข้องที่มากน้อยต่างกัน ดังนั้นการสร้างภูมิคุ้มกันและเตรียมความพร้อมในการรองรับและปรับตัวต่อผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศและพิบัติภัยธรรมชาติ ในระดับประเทศ และในระดับพื้นที่ ควรจัดทำยุทธศาสตร์รองรับพิบัติภัยระยะยาว และการเตรียมความพร้อมในการรับมือความแปรปรวนในปัจจุบัน

ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับ

การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ

การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ คือ การเปลี่ยนแปลงลักษณะอากาศเฉลี่ยในพื้นที่หนึ่ง ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงปริมาณฝน การขยับเลื่อนของฤดูกาล การเปลี่ยนแปลงอุณหภูมิ การเปลี่ยนแปลงความถี่และความรุนแรงของสภาวะอากาศรุนแรง เช่น พายุต่างๆ ฯลฯ การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้จะส่งผลให้ระบบและภาคส่วนต่างๆ ได้รับผลกระทบและตกอยู่ได้ภาวะเสี่ยงที่แตกต่างกัน ดังนั้นแต่ละภาคส่วนจำเป็นต้องทำความเข้าใจถึงความเสี่ยง การเปิดรับ และ

ความเปราะบาง ของภาคส่วนต่างๆ ต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ เพื่อเข้าใจถึงต้นเหตุและผลสืบเนื่องต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นและวางแผนปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้

ภูมิอากาศและภูมิประเทศจะเป็นตัวกำหนดคุณลักษณะพื้นฐานทางกายภาพ ระบบนิเวศ ระบบเศรษฐกิจและมิติทางสังคม ที่มีอยู่ในแต่ละพื้นที่ว่าจะมีโอกาสที่จะเปิดรับ (Exposure) ต่อภาวะความแปรปรวนหรือการเปลี่ยนแปลงทางภูมิอากาศอย่างไร แต่การเปิดรับเพียงอย่างเดียวไม่ได้เป็นตัวกำหนดว่าระบบหรือภาคส่วน (System/Sectors) จะได้รับผลกระทบเสมอไป เพราะความอ่อนไหว (Sensitivity) เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ความอ่อนไหวก็คือการตอบสนองในเชิงที่จะก่อให้เกิดความเสียหาย ตัวอย่างเช่น การปลูกข้าวพันธุ์ต้นเตี้ย ในพื้นที่ลุ่มกับในพื้นที่นาดอน ในกรณีเกิดน้ำท่วมหรือสภาวะฝนตกหนัก การปลูกข้าวในพื้นที่ลุ่มจะมีความอ่อนไหวต่อความเสียหายมากกว่าในพื้นที่นาดอน

ระบบหรือภาคส่วนใดๆ ที่ถึงแม้ว่าจะมีการเปิดรับมาก และมีความอ่อนไหวต่อภาวะความแปรปรวนหรือการเปลี่ยนแปลงทางภูมิอากาศสูง ก็ไม่จำเป็นว่าจะต้องได้รับผลกระทบในทางบวกหรือทางลบอย่างรุนแรงหรือต่อเนื่องเสมอไป เพราะว่าการเปิดรับและความอ่อนไหวจะแปรผันไปตามเวลาและสถานที่ ซึ่งอาจจะเป็นการแปรผันที่มีรูปแบบ เช่น ตามฤดูกาล หรือไม่มีรูปแบบก็ได้ ดังนั้นการประเมินเพื่อวางแผนรับมือกับการเปลี่ยนแปลงจึงคิดอยู่

บนฐานการวิเคราะห์ความเสี่ยง (Risk) คือการคาดคะเนความน่าจะเป็นของเหตุการณ์และระดับของผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากเหตุการณ์นั้น

นอกจากนี้สิ่งที่ต้องนำมาพิจารณาด้วยคือ ความเปราะบาง (Vulnerability) หมายถึงการที่ระบบหรือภาคส่วนหนึ่งๆ ไม่มีขีดความสามารถเพียงพอที่จะบริหารจัดการให้ตนเองพ้นจากความเสียหายได้ ในการพิจารณาต้องทำความเข้าใจให้ชัดเจนว่าเป็นความเสี่ยงหรือความเปราะบางของระบบอะไร หรือของภาคส่วนใด หรือของใคร ภายใต้แรงกดดันจากปัจจัยเสี่ยงหรือตัวแปรทางภูมิอากาศใดบ้าง ตลอดจนพิจารณาถึงเงื่อนไขด้านเวลาที่เกิดภาวะของความเสี่ยงและความเปราะบางดังกล่าว เพื่อที่จะได้กำหนดยุทธศาสตร์การปรับตัวได้อย่างเหมาะสม ซึ่งบางระบบหรือภาคส่วนอาจมีขีดความสามารถในการรับมือระยะสั้น (Coping capacity) แต่หากต้องตกอยู่ในสภาวะเสี่ยงระยะยาวหรือสภาวะแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป ขีดความสามารถในการรับมือระยะสั้นนี้อาจไม่เพียงพอเพราะมีปัจจัยอื่นๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย

นอกจากขีดความสามารถในการรับมือต่อเหตุการณ์ในระยะสั้นแล้ว การปรับปรุงหรือบริหารจัดการเพื่อให้ระบบหรือภาคส่วนที่สามารถที่จะดำรงอยู่และดำเนินกิจกรรมไปได้ตามปกติภายใต้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในระยะยาวก็จะเป็นการรับมือโดยการเพิ่มขีดความสามารถในการปรับตัว (Adaptation) ซึ่งแต่ละระบบและภาคส่วนจะมีขีดความสามารถดังกล่าวที่แตกต่างกัน ใน

ทำนองเดียวกันยังมีปัจจัยอื่นๆ ที่ส่งผลให้ระบบหรือภาคส่วนต่างๆ มีความอ่อนแอ เปราะบาง ต่อความเสี่ยงมากขึ้น คือการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจและสังคม เช่น ปัจจัยที่เกิดจากการเจริญเติบโตของสังคม ความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติ การพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ต่างๆ ฯลฯ ปัจจัยเหล่านี้อาจส่งผลให้ระบบหรือภาคส่วนต่างๆ ต้องเปิดรับ หรือมีความอ่อนไหวต่อผลกระทบของสภาพอากาศมากขึ้น อีกทั้งอาจทำให้มีขีดความสามารถในการรับมือหรือการปรับตัวลดลงได้เช่นกัน

ดังนั้นการวางแผนปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศคือการดำเนินการใดๆ เพื่อลดความเปราะบางของทั้งระบบหรือภาคส่วน สามารถดำเนินการได้ทั้งการเพิ่มขีดความสามารถในการตั้งรับระยะสั้นต่อความเสียหายและผลกระทบที่เกิดจากความแปรปรวนของสภาพอากาศ และการตั้งรับปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศในระยะยาวก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระบบหรือภาคส่วนที่จะปรับตัว และปัจจัยภายนอกอื่นๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง สำหรับในที่นี้จะนำเสนอการปรับตัวในระยะยาวของชุมชนจนถึงสังคม เป็นการนำเสนอให้เห็นถึงความสำคัญของการปรับตัว แนวทางในการปรับตัว การตัดสินใจเลือกปรับตัว การบูรณาการการปรับตัวเข้าสู่แผนพัฒนาทั่วไป และอุปสรรคในการปรับภายใต้การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ

การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างการปรับตัวและการลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติ

การลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติ (Disaster Risk Reduction : DRR) กระบวนการในการพิจารณาความเป็นไปได้และการหาวิธีเพื่อลดหรือหลีกเลี่ยงโอกาสที่จะนำไปสู่การเกิดภัยพิบัติและผลกระทบในทางลบจากภัยพิบัติ โดยการป้องกัน หรือการควบคุม หรือจำกัดความเสียหายและผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากภัยธรรมชาติและภัยพิบัติต่างๆ ขณะที่ **การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Climate Change Adaptation : CCA)** เป็นกระบวนการของการลดความเปราะบางต่อผลกระทบในปัจจุบันและผลกระทบในอนาคตของการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวจะให้ความสำคัญกับภัยธรรมชาติที่เกิดจากสภาพอากาศ เช่น ความแห้งแล้ง น้ำท่วม และพายุ

ไซโคลน ซึ่งคาดว่าจะเกิดบ่อยครั้งมากขึ้น และมีความรุนแรงมากขึ้นเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ นอกจากนี้การปรับตัวยังมุ่งแก้ไขปัญหามาจากผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขปัจจัยต่างๆ เช่น การเปลี่ยนแปลงของปริมาณน้ำฝน โดยเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างช้าๆ ทีละเล็กละน้อยดังกล่าวนับถือว่าเป็นเหตุภัยพิบัติ แต่การเปลี่ยนแปลงลักษณะดังกล่าวส่งผลต่อวิถีชีวิตของชุมชน และการปรับตัวที่มีประสิทธิภาพจะต้องลดความเปราะบางในทุกด้านที่เกี่ยวข้อง รวมไปถึงเรื่องความไม่เท่าเทียมกันทางเพศ ความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ การบริการ และการขาดธรรมาภิบาล ซึ่งหมายความว่า **การปรับตัวไม่ได้จำกัดอยู่ที่กิจกรรมซึ่งมุ่งแก้ไขปัญหายุ่งยากที่เกิดจากสภาพอากาศโดยตรงเท่านั้น**

การบูรณาการการปรับตัวและการลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติเข้าด้วยกัน จะช่วยเสริมการทำงานและลดความเปราะบางที่เกิดขึ้นทั้งจากทั้งการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและภัยพิบัติ รวมทั้งสาเหตุอันเป็นต้นตอของความเปราะบางทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม ขณะที่อีกด้านหนึ่งเป็นการสร้างศักยภาพในการรับมือกับภัยพิบัติและความสามารถในการจัดการกับความเสี่ยงภัยที่มีความไม่แน่นอนและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

ความสำคัญของการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศของชุมชน

การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศของชุมชนต่างๆ นั้น ไม่ใช่การพยายามหาทางแก้ปัญหอนานาชาติของชุมชน โดยการมองภาพชุมชนตามที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และหาทางป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาขึ้น แต่การวางแผนการปรับตัวมีเป้าหมายเพื่อรักษาสถานภาพของชุมชนให้ดำรงอยู่ในอนาคตได้ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงที่อาจจะเกิดขึ้น ดังนั้นการพิจารณาเฉพาะภายใต้เงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศอาจไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงที่ว่า สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ด้วยเหตุนี้ประเด็นที่ควรพิจารณาจึงไม่ได้มองเฉพาะเรื่องภูมิอากาศ แต่มองถึงแนวโน้มของความเสียหายที่จะเกิดมากขึ้นกับชุมชนและขีดความสามารถของชุมชนในการบริหารจัดการความเสี่ยง

เพราะทั้งสองประเด็นเป็นเรื่องเฉพาะที่เปลี่ยนแปลงไปตามเวลา และขึ้นอยู่กับสภาพเศรษฐกิจและสังคมในแต่ละช่วงเวลานั้นๆ ด้วย ประกอบกับความแปรปรวนและการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศจะส่งผลในระยะยาว ดังนั้นการวางแผนการปรับตัวของชุมชนจึงควรเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง กล่าวคือ ชุมชนจะต้องสามารถหาแนวทางการบริหารจัดการความเสี่ยงหรือวางยุทธศาสตร์ที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน จะต้องมีความยืดหยุ่น และมีกระบวนการทบทวนปรับแก้ให้มีความสอดคล้องกับสถานการณ์ด้านเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างเหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงมากที่สุด กล่าวโดยสรุปคือ **การวางแผนการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศของชุมชนต้องอยู่บนฐานคิดการสร้างขีดความสามารถให้กับชุมชนในการบริหารจัดการความเสี่ยงจากภูมิอากาศภายใต้เงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงในอนาคต และจะต้องพิจารณาร่วมกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจและสังคมด้วย**

การบูรณาการมีมติหญิงชายในการวางแผนปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ

การตั้งรับปรับตัวคือ การทำงานที่จะต้องยกระดับความรู้ความสามารถ ทักษะ และความเข้าใจที่เพิ่มมากกว่าความรู้เดิมให้กับชุมชนทั้งผลกระทบที่เกิดจากสาเหตุอันเนื่องมาจากการพัฒนา และสาเหตุอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศ และการทำงานตั้งรับปรับตัวจะต้องไม่ทำงานเฉพาะบุคคล ต้องทำงานร่วมกันกับทุกคนทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งหญิง ชาย เด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ และคนชายขอบอื่นๆ เพราะการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศเป็นสิ่งที่กระทบกับทุกคน ดังนั้นการสร้างระดับความรู้ให้

กับทุกคนจึงเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะกลุ่มคนที่มีความอ่อนไหวและเปราะบาง เช่น เด็ก เยาวชน หญิง ผู้สูงวัย และกลุ่มคนจน เนื่องจากกลุ่มคนเหล่านี้มีความที่ไม่เท่าเทียมในชุมชน ทั้งในด้านสิทธิ บทบาท และการยอมรับ

การยกระดับการปรับตัวต้องมีการยกระดับความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับมุมมองที่แตกต่างกันระหว่างหญิงและชาย การใช้ชีวิตและวิถีชีวิตที่แตกต่างกันระหว่างหญิงและชายที่ไม่ได้มองเฉพาะสตรีระ แต่จะต้องมองเข้าไปถึงระดับของจิตใจ ความต้องการและโอกาสที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างหญิงและชายในสังคม การมีส่วนร่วม การวางแผน การตัดสินใจ การปฏิบัติการ และการติดตามประเมินผล หากสามารถบูรณาการแนวคิดมิติหญิงชายเข้าไปสู่การตั้งรับปรับตัวและการพัฒนาได้แล้ว เป็นการสร้างหลักประกันว่า การวางแผนการปรับตัวและการวางแผนพัฒนานั้นตอบสนองต่อทุกคนและสร้างความสะดวกของการปรับตัวและการพัฒนาที่เหมาะสมร่วมกัน

การประเมินทางเลือกในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ

เดิมวิถีชีวิตประจำวันของชุมชนพึ่งพิงอยู่กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ดำรงอยู่ แต่เมื่อชุมชนมีการพัฒนาขึ้นและวิถีชีวิตเปลี่ยนเป็นสังคมเมืองมากขึ้น การพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติจึงอยู่ในรูปแบบที่สิ้นเปลืองมากขึ้น และองค์ความรู้ดั้งเดิมที่สัมพันธ์กับธรรมชาติและท้องถิ่นเริ่มเลือนหายไป ทั้งที่หากสังเกตจะเห็นว่าองค์ความรู้ดั้งเดิมของท้องถิ่นล้วนสอดคล้องกับภูมิอากาศ ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบวิธีการก่อสร้าง ผังเมือง เทคโนโลยี อาชีพ วิถีชีวิต การเพาะปลูก วัฒนธรรม การกินอยู่และการแต่งกาย เป็นต้น การปรับตัวของชุมชนเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศจึงควรเริ่มต้นจากฐานศักยภาพเดิมของพื้นที่ อันประกอบไปด้วย ภูมิปัญญา ความเชื่อ และวัฒนธรรมของชุมชน

ประการสำคัญต่อมาคือ การพิจารณาและวิเคราะห์ร่วมกับความเสี่ยง และความเปราะบางที่มีอยู่ภายในชุมชน เพราะว่าในแต่ละชุมชนมีระดับความเสี่ยงไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย จากนั้นแต่ละชุมชนจะต้องพิจารณา

ร่วมกันว่าชุมชนของตนนั้นมีปัญหาอะไรบ้าง มีระดับความสำคัญมากหรือน้อยและส่งผลกระทบต่อคนกลุ่มใดบ้าง จากนั้นจะนำมาสู่การพัฒนายุทธศาสตร์ หรือมาตรการการปรับตัว อย่างไรก็ตามการปรับตัวของชุมชนเพื่อลดความเสี่ยงที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศนั้นยังจำเป็นต้องเกิดจากกระบวนการคิดและพัฒนาภาคีที่มาจากหลากหลายภาคส่วนร่วมกัน

ปัจจัยสำคัญของการประเมินทางเลือกในการปรับตัว คือ รูปแบบและช่วงเวลาที่ปรับตัว ซึ่งในแต่ละบริบทของพื้นที่จะมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันไป ดังนั้นการวางยุทธศาสตร์สำหรับการปรับตัวจึงจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่จะต้องกำหนดระยะเวลาสั้นและยาวในการเลือกวิธีการปรับตัวให้เหมาะสม โดยในการตัดสินใจเลือกการปรับตัวรูปแบบใดนั้น สิ่งที่ควรพิจารณาคือ ทางเลือกของการปรับตัวดังกล่าวจะต้องเกิดจากกระบวนการตัดสินใจร่วมกันระหว่างทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง และต้องนำข้อมูลและทางเลือกของการปรับตัวที่เหมาะสมจากนักวิทยาศาสตร์หรือนักวิชาการมาพิจารณาร่วมด้วย ในส่วนของหน่วยงานภาครัฐ และองค์กรท้องถิ่น จะต้องทำหน้าที่ผสมผสานทางเลือกการปรับตัวที่เหมาะสมเข้าสู่ยุทธศาสตร์และแผนพัฒนาในระดับต่างๆ เพื่อให้เกิดการปฏิบัติการจริงในชุมชนและสังคม

เอกสารอ้างอิง

ศุภกร ชินวรรณโณ. 2555. การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและภัยธรรมชาติในบริบทเชิงพื้นที่ ชุมชนกับการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ: บทเรียนจากพื้นที่และข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย. ชุดโครงการพัฒนาความรู้และยุทธศาสตร์ความตกลงพหุภาคีด้านสิ่งแวดล้อมและยุทธศาสตร์ลดโลกร้อน. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. วิจัย ปี ๒๕๕๔ (แปลและเรียบเรียง). 2554. การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ: ความเปราะบางและแนวทางการปรับเพื่อรับมือกับภูมิอากาศเปลี่ยนแปลง. มูลนิธิสายใยแผ่นดิน

ผังชุมชนเพื่อลดความเสี่ยง จากการเปลี่ยนแปลง สภาพภูมิอากาศ

ผังชุมชนคืออะไร

การวางผังชุมชน คือส่วนหนึ่งของการวางผังเมือง เพราะการวางผังเมืองมีหลายระดับตั้งแต่ ผังชุมชน ผังเมือง เฉพาะ ผังเมืองรวม ผังภาค จนถึงผังประเทศ เป้าหมายของการวางผังชุมชนคือ การพัฒนาชุมชนให้มีความยั่งยืน เพราะการทำผังชุมชนนั้นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่จะช่วยให้มีการกำหนดบทบาทและวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงในชุมชนอย่างเท่าทัน ภายใต้การบริหารจัดการด้านสาธารณูปโภค สาธารณูปการ การบริหารจัดการภัยพิบัติ รวมทั้งการจัดการด้านการอนุรักษ์ฟื้นฟู และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

กระบวนการวางผังชุมชน เป็นการใช้แผนที่เพื่อวิเคราะห์และวางแผนการแก้ปัญหาชุมชน เดิมทีการวางผังชุมชนจะใช้แก้ปัญหาเฉพาะเรื่อง คือเรื่องที่ดิน ที่อยู่อาศัย แต่การวางผังชุมชนในปัจจุบันจะมองมิติที่กว้างขึ้นดังที่ได้กล่าวมาแล้ว หากเปรียบเทียบให้เห็นภาพชัดเจน การวางผังชุมชนก็เหมือนกับการทำ **“แผนที่ชีวิตของคนในชุมชน”** เพราะกระบวนการทำผังชุมชนนั้น เป็นการผสม

ผสานองค์ความรู้ใหม่ด้านวิทยาศาสตร์ในการออกแบบเชิงพื้นที่ เข้ากับองค์ความรู้ดั้งเดิม ที่ดึงเอามิติด้านเศรษฐกิจ สังคม วิถีชีวิต และความปลอดภัยและมั่นคงของคนในชุมชนมาออกแบบร่วมกันให้สอดคล้องกับระบบนิเวศ เป็นการวางแผนการพัฒนาชุมชนจากภาพบนแผนที่ และข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากชุมชน

กระบวนการทำผังชุมชนจึงให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกคนในชุมชน ไม่ใช่จำกัดวงแค่ผู้นำชุมชน เพราะเข้าใจดีกว่าในชุมชนนั้นประกอบด้วยกลุ่มคนที่หลากหลายทั้งหญิงชาย เด็ก คนชรา คนพิการและคนด้อยโอกาสอื่นๆ ซึ่งคนแต่ละกลุ่มก็มีความต้องการที่แตกต่างกัน ยกตัวอย่างเช่น ผู้หญิงอาจจะต้องการพื้นที่สำหรับหลบภัยจากคลื่นในระยะที่ใกล้กว่าผู้ชาย เพราะด้วยกำลังและความสามารถในการวิ่งอาจจะไม่เท่ากับผู้ชาย หรือคนพิการอาจจะต้องการบุคคลอื่นในการเคลื่อนย้ายกรณีที่เกิดภัยธรรมชาติ เป็นต้น การสามารถตอบสนองต่อความต้องการที่แตกต่างกันของคนกลุ่มต่างๆ ย่อมเป็นการรักษาสีทิวทัศน์พื้นฐาน สร้างความเท่าเทียมให้กับคนในทุกกลุ่ม

ผังชุมชนลดความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศได้อย่างไร

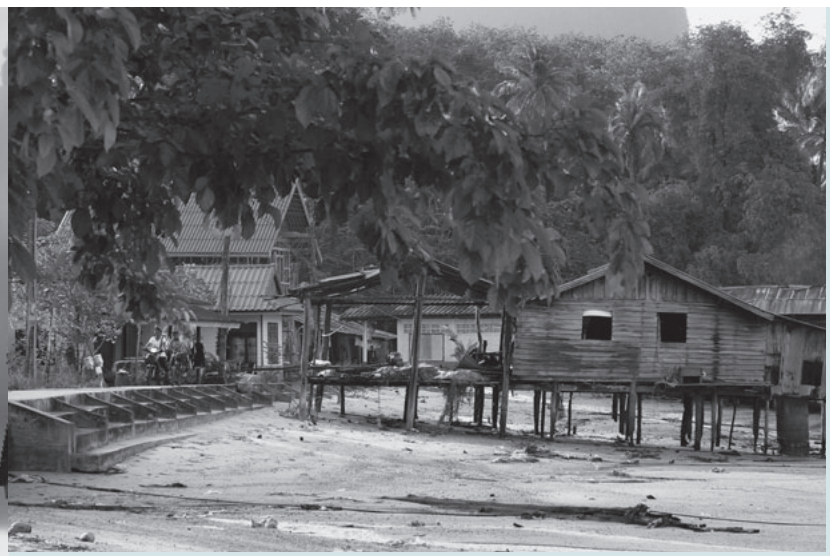
การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในภาคใต้ในอดีตมีความหลากหลายไปตามลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะภูมิอากาศ และทรัพยากรธรรมชาติ บ้านเรือนส่วนใหญ่ตั้งอยู่ทั้งที่ราบตามแนวชายฝั่งทะเล ปากอ่าว ท่าเรือ ที่ราบเชิงเขา ที่ราบหลังเขาหรือระหว่างเขา และที่ราบตามแนวสายน้ำน้อยใหญ่ในป่า หรือบนเกาะ หรือแผ่นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ตามปัจจัยพื้นฐานของการยังชีพ จัดเป็นความรู้ความสามารถที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ในการจัดการและปรับตัวให้เหมาะสมกับการดำรงชีพและสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม สิ่งเหล่านี้ล้วนแสดงออกถึงภูมิปัญญาในการจัดการที่อยู่อาศัย บ้านเรือนและการประกอบอาชีพของคนในอดีตได้เป็นอย่างดี

เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไปความคิดและการจัดการของคนก็เปลี่ยนแปลงไป ปัจจุบันพบว่า การตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชนได้ให้ความสำคัญกับลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะภูมิอากาศ และทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่น้อยลง ทำให้เกิดการขยายตัวหรือการก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ที่ขาดการวิเคราะห์ความเหมาะสมของการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ เช่น การก่อสร้างบ้านเรือนขวางทางน้ำ การสร้างรีสอร์ทในพื้นที่ชายฝั่ง การถมพื้นที่ที่เป็นเส้นทางน้ำเดิม เป็นต้น ลักษณะเช่นนี้ส่งผลให้ชุมชนมีความเสี่ยงจากภัยพิบัติเพิ่มขึ้น นอกจากนี้การออกแบบบ้านที่ไม่คำนึงถึงสภาพภูมิอากาศและทรัพยากรธรรมชาติ แต่ให้ความสำคัญกับการสร้างบ้านแบบสมัยใหม่ตามกระแสนิยม หรือการขาดช่างที่มีทักษะหรือการออกแบบโดยขาดการคำนึงถึงสภาพแวดล้อมล้วนเป็นสาเหตุที่ทำให้ผู้ที่อยู่อาศัยมีความเสี่ยงจากสภาพอากาศเพิ่มขึ้น

การวางผังชุมชนและการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินจึงเป็นเครื่องมือหนึ่ง ที่สามารถช่วยให้ชุมชนวางแผนเชิงกายภาพหรือจัดการเชิงพื้นที่ได้ ยกตัวอย่างเช่น ผังชุมชนสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือวางแผนการจัดการภัยพิบัติระดับชุมชน ที่แสดงให้เห็นถึงบริเวณหรือจุดเสี่ยงที่เกิดจากภัยธรรมชาติต่างๆ เช่น น้ำท่วม แผ่นดินไหว พายุ เป็นต้น นอกจากนี้ผังชุมชนยังแสดงให้เห็นสมาชิกในชุมชนได้รับรู้และรับทราบเกี่ยวกับเส้นทางการจัดการเมื่อเกิดภัย เส้นทางการอพยพ จุดปลอดภัย เป็นต้น และที่สำคัญการจัดการจัดทำผังชุมชนทำให้สามารถควบคุมการขยายตัวของชุมชนได้อย่างมีทิศทางและเป็นระบบ ทำให้ลดการบุกรุกทำลายพื้นที่ป่าหรือพื้นที่สาธารณะ

การจัดทำผังชุมชนสามารถเชื่อมโยงการจัดการด้านต่างๆ ทั้งการป้องกันภัยพิบัติ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การกำหนดแนวทางการขยายตัวของชุมชน การจัดการสาธารณูปโภค ฯลฯ เข้าด้วยกันได้ รวมทั้งเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ส่งเสริมสิทธิชุมชนในการจัดการด้านที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย และที่สำคัญคือสามารถเชื่อมโยงผังชุมชนและแผนเหล่านี้เข้าสู่นโยบายของชุมชนและท้องถิ่นได้อย่างเป็นรูปธรรมและมีประสิทธิภาพมากขึ้น

เกาะมุกด์กับบ้านที่มั่นคงและความปลอดภัยของชีวิต

เกาะมุกด์ ตำบลเกาะลิบง อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง เป็นเกาะขนาดใหญ่ที่มีความสวยงามและมีความสมบูรณ์ของธรรมชาติมากมาย ด้วยเหตุนี้ส่วนหนึ่งของเกาะมุกด์จึงถูกประกาศให้อยู่ภายใต้การดูแลของอุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม ภายในเกาะประกอบไปด้วยชุมชนชายฝั่งและสถานที่ตากอากาศหลายแห่งที่ส่วนใหญ่ตั้งอยู่บริเวณแนวชายฝั่ง ภายในเกาะแบ่งออกเป็นโซนย่อยๆ ตามลักษณะของภูมิประเทศและเป็นที่ตั้งของชุมชนชายฝั่ง มีด้วยกันทั้งหมด 7 อำเภอ คือ อำเภอควน อำเภอชะม อำเภอกลาง อำเภอบ้านใหม่ อำเภอปากัง อำเภอพังกาและอำเภอหัวนอน ชาวบ้านบนเกาะมุกด์ส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านและสวนยางพาราเป็นหลัก บางส่วนทำงานเป็นพนักงานให้บริการของรีสอร์ทในเกาะซึ่งส่วนใหญ่จะทำงานในช่วงที่มีการเปิดให้บริการท่องเที่ยวทางทะเล อย่างไรก็ตามอาชีพเหล่านี้ก็ยังคงผูกพันกับทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง รวมทั้งสภาพอากาศโดยตรง

การโยกย้ายบ้านของชาวประมงพื้นบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณชายฝั่งเกิดขึ้นบ่อยครั้งด้วยหลากหลายสาเหตุ เช่น กรณีที่นายทุนจากทั้งในและนอกชุมชนทำการซื้อหรือเช่าพื้นที่ชายฝั่งเพื่อพัฒนาเป็นรีสอร์ท ทำให้ชาวบ้านที่เคยอาศัยอยู่เดิมต้องโยกย้ายออกจากพื้นที่เพราะไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน แม้จะอาศัยอยู่ในที่ดินดังกล่าวตั้งแต่รุ่นปู่ย่าก็ตาม กลุ่มคนเหล่านี้จะทำการโยกย้ายและไปยกบ้านเรือนอยู่ในบริเวณอ่าวต่างๆ ที่มีชุมชนชายฝั่งตั้งอยู่ ทำให้บางอ่าวที่มีพื้นที่จำกัดต้องแออัดไปด้วยปริมาณบ้านที่เพิ่มขึ้น และสาธารณูปโภคก็ไม่เพียงพอ หลังเกิดเหตุการณ์สึนามิ บ้านหลายหลังบริเวณริมชายฝั่งได้รับความเสียหาย หลายครอบครัวจึงต้องย้ายไปอยู่บริเวณอ่าวบ้านใหม่ที่ได้มีการจัดสรรพื้นที่ให้กับบ้านซึ่งได้รับความเสียหายจากสึนามิ รวมทั้งครอบครัวที่มีความประสงค์จะย้ายไปอยู่ในที่ที่รู้สึกว่าจะมีความปลอดภัย การโยกย้ายครั้งนี้หลายองค์กรให้การสนับสนุนการปลูกสร้างบ้านเรือนในพื้นที่ดังกล่าว หรือบางกรณีชาวบ้านได้รับผลกระทบจากคลื่นและลมที่พัดแรงและถี่ขึ้นทำให้บ้านเรือนเสียหายแต่ส่วนใหญ่เลือกที่จะไม่ย้ายออกจากพื้นที่ตั้งบ้านเดิม ด้วยเหตุเพราะต้องเฝ้าเรือที่จอดอยู่ริมทะเลหรือไม่มีที่จะให้ย้ายไปตั้งบ้านหลังใหม่ หรือไม่มีงบประมาณในการสร้างบ้าน เป็นต้น

จากข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นว่าชุมชนที่อาศัยอยู่บนเกาะมุกด์กำลังตกอยู่ในสภาวะความไม่มั่นคงในแง่ของสิทธิที่อยู่อาศัย และความปลอดภัยด้านที่อยู่อาศัยอันเนื่องมาจากสภาพอากาศเปลี่ยนแปลงมีความถี่และรุนแรงขึ้น อย่างไรก็ตามก็ได้ปัญหาที่มองเห็น ได้มีหน่วยงานที่ตระหนักถึงเรื่องนี้เข้ามาแก้ไขปัญหาคความไม่มั่นคงใน

อยู่อาศัยภายใต้โครงการบ้านมั่นคง โดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) เพื่อแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชน สร้างความมั่นคงในการครอบครองที่ดิน และสิ่งแวดล้อมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความสามารถในการจัดการของชุมชน โดยชุมชนจะทำหน้าที่บริหารจัดการภายในด้วยตนเอง กระบวนการสำคัญคือการจัดทำผังชุมชนและระเบียบข้อตกลงในการใช้พื้นที่

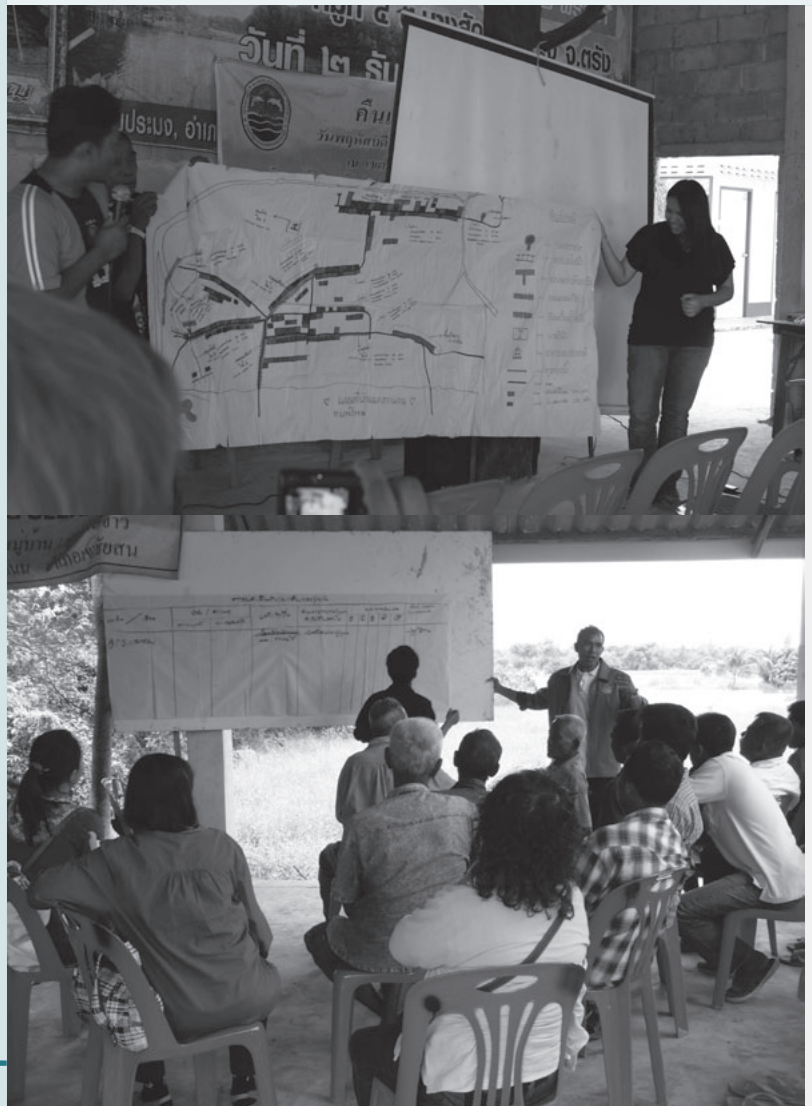
ผู้หญิงมีบทบาทในการจัดทำผังชุมชน คือ ผู้หญิงเป็นกำลังหลักในการจัดทำผังชุมชนครั้งนี้ ด้วยทักษะที่มีความละเอียดรอบคอบ ทำให้หน้าที่ในการจัดทำข้อมูลและการสำรวจจึงตกหนักอยู่ที่กลุ่มผู้หญิง ข้อมูลพื้นฐานในการจัดทำแผนที่ชุมชนประกอบด้วยรายละเอียดข้อมูล ภาพถ่าย มาตรฐานสากล เศรษฐกิจ สังคม ประชากรของคนในชุมชน พื้นที่และรายละเอียดของข้อมูลการปลูกสร้างบ้านเรือน ข้อมูลแหล่งน้ำ ข้อมูลการใช้ที่ดิน ข้อมูลปัญหาต่างๆ รวมถึงพื้นที่ที่มีความเสี่ยงด้านภัยพิบัติต่างๆ เช่น พายุ น้ำท่วม เป็นต้น รวมทั้งข้อมูลกรรมสิทธิ์ต่างๆ ในพื้นที่ ฯลฯ เมื่อได้ข้อมูลดังกล่าวแล้วสมาชิกจะทำการตรวจสอบปรับปรุงข้อมูล และรับฟังความคิดเห็นของชุมชน ในการกำหนดขอบเขต รูปแบบบ้าน การก่อสร้าง การจัดสรรพื้นที่ต่างๆ ในชุมชน

จากการจัดเก็บข้อมูลเพื่อจัดทำผังชุมชน พบว่าบนเกาะมุกด์มีบ้านเรือนรวมทั้งสิ้น 513 ครัวเรือน โดยทั้ง 7 อำเภอมีผู้ที่แสดงเจตจำนงที่จะเข้าร่วมโครงการบ้านมั่นคง 265 หลัง ซึ่งบ้านที่เข้าร่วมโครงการบ้านมั่นคงส่วนใหญ่จะอยู่ในพื้นที่เสี่ยงจากภัยธรรมชาติ เช่น พายุ คลื่น บางครอบครัวได้รับผลกระทบจากภัยเหล่านี้ทำให้บ้านเสียหายหลายครั้ง ดังนั้นอีกหนึ่งเหตุผลของการจัดทำผังชุมชนครั้งนี้คือเพื่อจัดระเบียบการใช้พื้นที่ให้มีความเหมาะสม ลดความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติและเพิ่มความปลอดภัยในชีวิตมากขึ้น หลายครั้งที่ผ่านมาพบว่าบ้านเรือนบริเวณชายฝั่งได้รับความเสียหายจากคลื่นและลมที่มีความแรงและความถี่เพิ่มขึ้น ทำให้หลายครอบครัวมีความวิตกกังวลและเกรงว่าหากไม่มีมาตรการหรือแนวทางป้องกันตนเองที่ชัดเจนแล้วจะมีไม่ความปลอดภัยในชีวิต

ตำบลจองถนนกับปัญหาน้ำท่วมซ้ำซาก

ปัจจุบันปัญหาน้ำท่วมหรืออุทกภัยมีแนวโน้มทวีความรุนแรงมากขึ้น ส่วนหนึ่งเพราะการใช้ประโยชน์ที่ดินเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว มีการขยายตัวของสิ่งปลูกสร้างและชุมชนอย่างต่อเนื่อง มีการพัฒนาสาธารณูปโภคและโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน ไฟฟ้า ประปา เป็นต้น ตลอดจนสภาพภูมิอากาศที่แปรปรวนทำให้ต้องพิจารณาถึงการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินและการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพเพื่อป้องกันและบรรเทาปัญหาน้ำท่วมอย่างจริงจัง จากการวิเคราะห์ความเสี่ยงและความเปราะบางของตำบลจองถนนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ลุ่มน้ำท่าเจียด พบว่าพื้นที่นี้ประสบปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากทุกปี และมีแนวโน้มที่จะเกิดความรุนแรงและต่อเนื่อง

สาเหตุของปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่จองถนนประกอบด้วยหลายสาเหตุ ได้แก่ ลักษณะทางกายภาพของตำบลจองถนนเป็นที่ลุ่มต่ำและติดกับทะเลสาบสงขลา ซึ่งเมื่อเข้าสู่ฤดูฝนต้องเผชิญกับน้ำไหลหลากจากพื้นที่เทือกเขาบรรทัดลงสู่ลุ่มน้ำต่างๆ ซึ่งตำบลจองถนนเป็นพื้นที่

ปลายน้ำของกลุ่มน้ำท่าเขียดก่อนจะไหลลงสู่ทะเลสาบสงขลา ขณะเดียวกันในฤดูฝนปริมาณน้ำฝนจากฝนที่ตกหนักติดต่อกัน ประกอบกับน้ำทะเลที่หนุนสูงทำให้ชุมชนชายฝั่งของตำบลจองถนน ตกอยู่ในสภาพน้ำท่วมขังนานกว่าพื้นที่อื่น เพราะรับน้ำสองทางคือจากกลุ่มน้ำท่าเขียดและทะเลสาบสงขลา

แม้สภาพของพื้นที่จะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดน้ำท่วม แต่เมื่อเปรียบเทียบกับปัญหาน้ำท่วมในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา ตัวแทนชุมชนได้สะท้อนให้เห็น ระยะเวลาในการท่วมของน้ำยาวนานขึ้น ประกอบกับในบางปีมีน้ำท่วมหลายครั้ง ซึ่งแตกต่างจากอดีตที่รับรู้กันโดยทั่วไปว่าน้ำจะท่วมในช่วงฤดูฝน แต่บางปีเมื่อมีฝนตกหนักติดต่อกันหลายวันทำให้เกิดน้ำท่วมขัง ชาวบ้านในตำบลจองถนนได้ตั้งข้อสังเกตว่าเป็นเช่นนั้น ส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจากการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ ประกอบกับความไม่แน่นอนของสภาพอากาศ ทำให้ชุมชนชายฝั่งในตำบลจองถนนมีความเสี่ยงเพิ่มขึ้น

ชุมชนตะโหมด เตรียมพร้อมลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติ

ชุมชนตะโหมด อ.ตะโหมด จ.พัทลุง ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกของเทือกเขาบรรทัด อยู่ภายใต้อิทธิพลของลมมรสุมทั้งมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ในช่วงกลางเดือนพฤษภาคม ถึงกลางเดือนตุลาคม และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ เริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ ซึ่งลมมรสุมนี้จะมีผลทำให้มีฝนตกมากในเดือนตุลาคม ถึง ธันวาคม และเกิดฝนตกหลักในตะโหมดด้วย โดยเฉพาะในช่วงเดือนพฤศจิกายน มักจะมีฝนตกหนักจนเกิดน้ำหลากท่วมในชุมชนตะโหมดเป็นประจำทุกปี ชาวตะโหมดส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำสวนยาง ทั้งในบริเวณเชิงเขาและที่ราบรอบๆชุมชน

ด้วยลักษณะของพื้นที่ชุมชนตะโหมดที่ตั้งอยู่บริเวณเชิงเขาทั้งเทือกเขาบรรทัด และเขาหัวช้าง ตะโหมดจึงกลายเป็นพื้นที่รองรับน้ำจากเขาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทำให้ตะโหมดต้องเผชิญกับภัยธรรมชาติอยู่เป็นประจำ โดยเฉพาะอุทกภัย และวาตภัย อุทกภัยที่เกิดขึ้นในตะโหมด มักจะเกิดขึ้นอยู่เป็นประจำในช่วงฤดูฝนของทุกปี ทั้งนี้เพราะที่

การวางแผนศึกษาผังชุมชนและการใช้ประโยชน์ที่ดิน จึงเป็นเครื่องมือหนึ่งที่อาจจะช่วยลดความเสี่ยงและเพิ่มศักยภาพในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศให้กับคนตำบลจองถนนได้ เพราะกระบวนการจัดทำผังชุมชนนั้นไม่ใช่เพียงแค่การจัดทำแผนที่และกำหนดจุดต่างๆ บนแผนที่เพื่อแสดงถึงความปลอดภัยหรือไม่ปลอดภัยในพื้นที่ แต่ยังเป็นอีกเครื่องมือที่สามารถทำให้ชุมชนได้ตระหนักและรับรู้ถึงรากเหง้าของปัญหาที่แท้จริงของการเกิดน้ำท่วมในพื้นที่ อีกทั้งเป็นกระบวนการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้แสดงวิสัยทัศน์ในการรับมือกับน้ำท่วมหรือความแปรปรวนของสภาพอากาศแบบฉบับพลันภายใต้การกำหนดแผนรับมือกับภัยพิบัติร่วมกับหน่วยงานท้องถิ่นและหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งเป็นเครื่องมือหนึ่งที่น่าไปสู่การออกแบบการพัฒนาที่เหมาะสมกับระบบนิเวศ ทรัพยากรธรรมชาติ และวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ด้วย

ตั้งชุมชนซึ่งตั้งอยู่เชิงเขา ทำให้เมื่อฝนตกหนักติดต่อกันจึงมักเกิดน้ำท่วมฉับพลัน ประกอบกับพื้นที่ป่าที่เสื่อมโทรมและกลายเป็นสวนยางจำนวนมาก ทำให้ระบบนิเวศของป่าเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้ในหน้าแล้งน้ำในลำห้วย ลำคลองแห้งขอด แต่ในหน้าฝนไม่มีต้นไม้ช่วยดูดซับน้ำ และชะลอความแรงของน้ำ ชาวบ้านในชุมชนจึงร่วมกันดำเนินการด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์ป่าและการจัดการน้ำมาอย่างต่อเนื่อง และได้มีการพัฒนาให้สอดคล้องเหมาะสมกับสถานการณ์ในพื้นที่ มาเป็นเวลากว่า 10 ปี แต่ก็ยังคงพบว่าปัญหาน้ำท่วมยังคงเป็นปัญหาที่ยังคงเกิดขึ้นอยู่บ่อยครั้งในแต่ละปี และมีแนวโน้มสร้างผลกระทบที่รุนแรงต่อชาวชุมชนตะโหมด โดยเฉพาะพื้นที่บริเวณที่เป็นที่ตั้งชุมชน

ในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา ตำบลตะโหมดต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และภัยธรรมชาติที่ค่อยๆ เพิ่มความรุนแรงและความถี่มากขึ้นทุกปี ไม่ว่าจะเป็นลม

พายุและน้ำท่วมซึ่งจากฝนที่ตกหนัก ส่งผลกระทบบ้านเรือนที่อยู่อาศัย และพื้นที่ทำการเกษตรต่างๆ ทั้งที่นา สวนยาง สวนผลไม้ มากกว่าในอดีตมาก เมื่อชุมชนต้องเผชิญกับน้ำท่วมและสร้างความเสียหายให้กับบ้านเรือน ชาวบ้านในชุมชนจึงต้องหาแนวทางแก้ไขปัญหา โดยเริ่มต้นจากต่างคนต่างทำ แต่ละบ้านพยายามหาทางป้องกันบ้านเรือนของตัวเอง ไม่ว่าจะโดยการก่อกำแพงกันรอบบ้าน และการถมที่ดินเพื่อให้บ้านสูงกว่าถนน แต่การแก้ปัญหาแบบต่างคนต่างทำกลับทำให้ปัญหารุนแรงมากขึ้น ในปีที่ผ่านมาความเร็วและรุนแรงของกระแสน้ำเพิ่มมากขึ้น จนน้ำที่ไหลผ่านเข้ามาในเขตชุมชนแรงจนสามารถดันให้ฝาท่อระบายน้ำเปิดออกได้เลย

จากประสบการณ์ในอดีต เมื่อครั้งเกิดภัยพิบัติน้ำท่วมรุนแรง ชุมชนไม่สามารถช่วยเหลือกันได้อย่างเต็มที่ ทำได้เพียงการช่วยเหลือกันเฉพาะหน้า เพราะไม่รู้ว่าจะเกิดน้ำท่วมแล้วบริเวณไหนได้รับผลกระทบมากหรือน้อยแค่ไหน และไม่รู้ว่าจะควรให้ความช่วยเหลือใครก่อน จึงเป็นจุดเริ่มต้นของแนวความคิดการทำแผนผังชุมชนเพื่อใช้รับมือกับสถานการณ์น้ำท่วมและภัยธรรมชาติที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตอย่างแน่นอน โดยการทำให้ชุมชน ซึ่งบอกรายละเอียดบ้านเรือนทุกหลัง สถานที่สำคัญ พื้นที่เสี่ยงภัย และพื้นที่อพยพ นอกจากข้อมูลทางกายภาพ ข้อมูลรายละเอียดครัวเรือน ทั้งด้านสังคมเช่น คนพิการ คนชรา หรือคนที่ต้องการความช่วยเหลือเป็นพิเศษในสังคมและข้อมูลเศรษฐกิจเช่น ทรัพย์สิน การประกอบอาชีพ ก็เป็นสิ่งที่จำเป็นต้องทำต่อไป

ภายหลังจากการทำแผนผังชุมชนแล้ว แผนการจัดการภัยพิบัติของชุมชนเพื่อให้ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วม จำเป็นต้องสร้างความเข้าใจให้กับชุมชนเรื่องแผนผังชุมชน พร้อมกับการให้ความรู้ความเข้าใจเรื่องโครงสร้างบ้านเรือนที่จะช่วยลดผลกระทบจากน้ำท่วม เช่น บ้านเรือนในอดีตที่สร้างแบบได้สูงที่ไม่สูงมากนักเพื่อให้น้ำลอดผ่านใต้ถุนบ้านไป แต่ไม่สร้างความเสียหายให้กับบ้านเรือนและทรัพย์สิน ซึ่งจะเป็นการปรับตัวต่อภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นและการชักจูงการอพยพ เพื่อให้ทุกคนในชุมชนเข้าใจเส้นทางอพยพและสามารถจัดการตนเองเมื่อเกิดภัยได้

แม้ในขณะนี้แผนงานชุมชนจะเพิ่มเริ่มทำแผนผังชุมชนไปเพียงบางส่วนยังไม่มีข้อมูลอย่างรอบด้านทั้งชุมชน แต่ก็มีแผนที่จะจัดทำให้ครบทั้งชุมชน และในอนาคตคาดว่าจะต้องเตรียมชุมชนในพร้อมในการรับมือกับภัยธรรมชาติที่อาจมีความรุนแรงเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ คือซ้อมการกู้ภัย กู้ชีพ อพยพช่วยเหลือ เพื่อให้แต่ละคนรู้บทบาทหน้าที่ของตนเอง เมื่อเกิดภัยธรรมชาติ และการประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ มากขึ้น ทั้ง เทศบาล อบพร และหน่วยงานจากภายนอกอื่นๆ โดยคาดหวังว่าการทำผังชุมชน หรือแผนผังภัยพิบัติจะเป็นแผนประชาคม แผนปี หรือแผน 3 ปีของเทศบาลต่อไป และเทศบาลมีเทศบัญญัติไม่ให้มีการปลูกสร้างบ้านกีดขวางทางน้ำ เพราะด้วยลักษณะของพื้นที่ที่อยู่เชิงเขาชุมชนจึงต้องเผชิญกับน้ำหลากท่วมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ชุมชนจึงต้องปรับตัวให้เหมาะกับลักษณะของพื้นที่เพื่อลดปัญหาและผลกระทบเมื่อเกิดภัยธรรมชาติ

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดภัยธรรมชาติที่รุนแรงและถี่ขึ้น ดังนั้น การจัดการภัยธรรมชาติโดยใช้มาตรการการวางผังชุมชนและการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินจึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการลดความเสี่ยงจากปัจจัยสภาพภูมิอากาศดังเช่นที่ บ้านเกาะมุกด์นำมาใช้การตั้งรับกับพายุ คลื่นลมและมรสุม หรือวางแผนเพื่อแก้ไขปัญหาน้ำท่วมในตำบลจอนถนนลุ่มน้ำท่าเขียว อย่างไรก็ตามก่อนที่จะมีการจัดทำผังชุมชนและวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินจะต้องนำเอาปัจจัยด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศมาพิจารณาร่วม ทั้งในแง่ของการบรรเทาผลกระทบและการปรับตัวภายใต้ข้อมูลเชิงพื้นที่ องค์ความรู้ของทุกภาคที่เกี่ยวข้อง และที่สำคัญคือ ความพร้อมในการปรับตัวของชุมชน เพราะดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าแนวทางนี้เป็นเพียงการเพิ่มทางเลือกให้ชุมชนในการบริหารจัดการความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศเท่านั้น การจะประสบความสำเร็จหรือไม่นั้นยังไม่สามารถตอบได้ชัดเจน แต่จะเป็นอีกมาตรการหนึ่งช่วยลดผลกระทบจากภัยธรรมชาติที่เป็นพมามาจากการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ อีกทั้งเป็นอีกกระบวนการหนึ่งที่จะส่งเสริมให้คนในชุมชน ทั้งหญิง ชาย เด็ก และเยาวชนได้มีส่วนร่วมในกระบวนการคิด ป้องกัน และกำหนดทิศทางพัฒนาท้องถิ่นของตนเองได้โดยตรง

การปรับตัว ของชุมชนชายฝั่ง

ดาวรรณ ดันหี
มูลนิธิอินต้ามั่น

พื้นที่ชายฝั่งทะเลตำบลเกาะลิบงตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ชุ่มน้ำ อุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม-เขตห้ามล่าสัตว์ป่าหมู่เกาะลิบง-ปากน้ำตรัง จังหวัดตรัง มีเนื้อที่ 230,928 ตารางกิโลเมตร (144,330 ไร่) อุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหมมีเขตรอบคลุมพื้นที่ป่า ภูเขา ทุ่งหญ้า โดยมีพื้นที่ติดต่อกับตำบลใกล้เคียง เช่น ตำบลนาเกลือ ตำบลหาดสำราญ อำเภอสิเกา อำเภอปะเหลียน อำเภอกันตัง ประกอบด้วยระบบนิเวศ 3 ลักษณะ คือ แม่น้ำ ปากแม่น้ำ และพื้นที่ชายฝั่ง ซึ่งมีความหลากหลายของระบบนิเวศน์สูง ประกอบด้วย ป่าชายเลน แหล่งน้ำกร่อย ชายหาด หาดหิน แนวปะการัง และแหล่งหญ้าทะเล สัตว์น้ำเศรษฐกิจ และเป็นถิ่นที่อยู่ของสัตว์น้ำใกล้สูญพันธุ์ เช่นพะยูน โลมา เต่าทะเล และยังมีแหล่งท่องเที่ยวทางทะเลที่งดงาม สร้างรายได้แก่ผู้ประกอบการท่องเที่ยวปีละมหาศาล จากข้อมูลในอดีตพบว่าพื้นที่ชายฝั่งของประเทศไทยราว 2,700 กิโลเมตรนั้น มีศักยภาพกักเก็บคาร์บอนได้ถึง 100 ล้านตันต่อปี เมื่อเทียบกับปริมาณ 40 ล้านตันต่อปีสำหรับพื้นที่ป่าบก ขณะที่หญ้าทะเลและสาหร่ายทะเลสามารถกักเก็บคาร์บอนได้ 1,130 และ 2,000 กิโลกรัมต่อไร่ต่อปี ตามลำดับ สำหรับปะการังที่พบมีความหลากหลายทางชีวภาพกว่า 200 ชนิดและแพลงก์ตอนสามารถกักเก็บก๊าซได้ถึง 1,800 และ 1,500 กิโลกรัมต่อปี ตามลำดับ (รัตนภรณ์, 2555) และจากการตรวจสอบเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องพบว่าหญ้าทะเล 1 เฮกตาร์ สามารถดูดซับคาร์บอนได้ 330 ตันต่อปี ซึ่งเป็นปริมาณเทียบเท่ากับก๊าซเรือนกระจกที่เกิดจากการขับรถยนต์ระยะทาง 3,350 กิโลเมตร ประโยชน์ของหญ้าทะเลในการดูดซับและกักเก็บคาร์บอนจึงเกี่ยวข้องโดยตรงกับปัญหาโลกร้อนซึ่งเกิดจากการสะสมของก๊าซเรือนกระจกในชั้นบรรยากาศ นักวิทยาศาสตร์ได้เคยประมาณการว่าร้อยละ 15 ของก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ที่กักเก็บไว้ในโลกเกิดจากการดูดซับและกักเก็บคาร์บอนของหญ้าทะเล (สำนักงานที่ปรึกษาการเกษตรต่างประเทศ, 2555) นั่นหมายความว่ายิ่งพื้นที่หญ้าทะเลลดน้อยลงเท่าไรก็จะเกิดก๊าซเรือนกระจกสะสมในชั้นบรรยากาศมากขึ้นทำให้อุณหภูมิเฉลี่ยของโลกร้อนขึ้น อย่างไรก็ตามไทยเองก็กำลังเผชิญกับปัญหาความเสื่อมโทรมและการทำลายป่า ชายเลน แหล่งหญ้าทะเล

การกัดเซาะชายฝั่งทำให้ความสามารถดูดซับคาร์บอนก็อาจลดลงได้ บริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลตำบลเกาะลิบง มีแหล่งหญ้าทะเลแปลงใหญ่และมีความหลากหลายของชนิดพันธุ์ โดยมีแนวหญ้าทะเลยาว 1,900 เมตร คิดเป็นพื้นที่ประมาณ 7 ตารางกิโลเมตร บริเวณที่พบได้แก่บริเวณรอบหาดเจ้าไหม และเกาะมุกด์มีพื้นที่หญ้าทะเลประมาณ 7 ตารางกิโลเมตร จึงเป็นแหล่งดูดซับคาร์บอนที่สำคัญมากที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศ และนอกจากนั้นยังมีปะการังกระจายอยู่รอบๆ เกาะเกือบทุกเกาะ จึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ รวมทั้งสัตว์น้ำเศรษฐกิจหลากหลายชนิดที่สร้างรายได้แก่ชาวประมงในพื้นที่ได้แก่ ปลาอินทรี ปลาสาคร ปลาทู ปลาเก๋า ปลากระบอก ปลากระพง ปลากระเบน ปลาโทง ปลาทราย ปลาหลังเขียว ปูม้า ปูดาว ปูเสือ ปูดำ หมึกกระดอง หมึกหอม หอยชักตีน หอยตะเกา หอยมุก หอยเป่าฮื้อ

ชุมชนชายฝั่งทะเลตำบลเกาะลิบง อำเภอกันตัง จังหวัด

ตรัง ในพื้นที่บ้านเกาะมุกด์ เกาะลิบง บ้านมดตะนอย หมู่ที่ 3 ประชากรกว่าครึ่งประกอบอาชีพทำสวนยางพารา และอีกเกือบครึ่งประกอบอาชีพประมง มีเพียงไม่มากนักที่ประกอบอาชีพค้าขายและอาชีพอื่นๆ เช่น รับจ้าง รับราชการ สำหรับอาชีพทำการประมงถือเป็นอาชีพดั้งเดิมที่คนในพื้นที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เป็นลักษณะของการทำประมงขนาดเล็กใช้เครื่องมือประมงที่เลือกจับสัตว์น้ำเฉพาะชนิดเท่านั้น โดยพื้นที่ทำการประมงจะอยู่ตามแนวชายฝั่ง ไม่ไกลจากฝั่งมากนักมีลักษณะการทำประมงแบบครัวเรือน บางครอบครัวทั้งสามีและภรรยา จะออกทะเลด้วยกัน บางครอบครัวสามีจะออกทะเลคนเดียวหรือไปกับลูกชาย ส่วนภรรยาจะอยู่ดูแลบ้านและลูกรวมทั้งจะช่วยสามีรวบรวมและจำหน่ายสัตว์น้ำ ดังนั้นครอบครัวชาวประมงจึงต้องพึ่งพิงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งเป็นหลัก

ระบบนิเวศชายฝั่งทะเลในปัจจุบันประสบปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งเกิดจากหลายสาเหตุ ได้แก่ การเพิ่มขึ้นของประชากร การใช้เครื่องมือประมงที่ทำลายพันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อนจากการประมงพาณิชย์ กิจกรรมการขนส่งทางทะเล การทิ้งขยะและปล่อยน้ำเสียลงในพื้นที่ชายฝั่ง ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศทางทะเลในพื้นที่ชุ่มน้ำซึ่งก่อให้เกิดปัญหาที่เชื่อมโยงในระดับโลก

การหาทางยับยั้งความสูญเสียและความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศทางทะเล รวมทั้งรักษาการสะสมของ blue carbon เอาไว้ให้ยั่งยืน จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของชุมชนตามชายฝั่งทะเลรวมถึงสภาพภูมิอากาศ เนื่องจากระบบนิเวศในบริเวณดังกล่าวมีความสำคัญต่อการสร้างรายได้ เสริมสร้างความมั่นคงทางอาหารและพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนตามชายฝั่งให้ดีขึ้น ในทางตรงข้าม การสูญเสียการสะสม blue carbon ของระบบนิเวศทางทะเลและพื้นที่ชุ่มน้ำบริเวณชายฝั่งจะส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ความมั่นคงทางอาหารและการพัฒนาเศรษฐกิจ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องมีการจัดการระบบนิเวศทางทะเลอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยเฉพาะในบริเวณที่มีการสะสมของคาร์บอนสูง (C-rich) ได้แก่ ตามชายฝั่งทะเล

พื้นที่ป่าชายเลนและแนวหญ้าทะเล โดยจะต้องอนุรักษ์ลดการสูญเสียและการทำลาย รวมทั้งร่วมกันฟื้นฟูและส่งเสริมการใช้อย่างยั่งยืน (sustainable use)

นอกจากนี้ยังมีปัญหาความเสี่ยงต่อภัยธรรมชาติและความเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศ ซึ่งชุมชนชายฝั่งในพื้นที่ตำบลเกาะลิบงมีความเสี่ยงจากภัยประจำถิ่นประกอบด้วย คลื่น มรสุม รุนแรงและถี่มากขึ้น ไม่สามารถคาดการณ์ได้เช่นในอดีต การกัดเซาะชายฝั่งที่รุนแรงขึ้น ทำให้บ้านเรือนได้รับความเสียหาย และไม่สามารถออกไปประกอบอาชีพประมงหรือกรีดยางพาราได้ ดินโคลนถล่มและทำให้ประชาชนที่อาศัยอยู่บนเกาะไม่สามารถเดินทางติดต่อกับฝั่งได้ โดยในช่วง 2 ปีที่ผ่านมาเกิดภาวะฝนตกชุกเป็นระยะเวลานาน ทำให้ไม่สามารถกรีดยางพาราและออกทะเลทำการประมง ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและสภาพทางเศรษฐกิจของประชาชนในพื้นที่ ยังไม่รวมถึงภัยที่เกิดขึ้นและอาจเกิดได้อีก เช่น สึนามิ แผ่นดินไหว

จากการที่ผู้หญิงในพื้นที่ชายฝั่งทะเล ต้องพึ่งพิงฐานทรัพยากรและความหลากหลายของระบบนิเวศชายฝั่ง ทำให้กลุ่มผู้หญิงยิ่งเห็นถึงความสำคัญของระบบนิเวศชายฝั่งในบ้านตัวเองมากขึ้น เนื่องจากปัญหาทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งเสื่อมโทรมและการเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศในปัจจุบันมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตและสภาพทางเศรษฐกิจภายในครอบครัวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยปัจจุบันผู้หญิงในพื้นที่ได้เข้ามาร่วมในกิจกรรมอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น รวมทั้งการรวมกลุ่มกันเพื่อหาอาชีพเสริมซึ่งเป็นอาชีพทางเลือกที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของตัวเองมากที่สุด เพื่อเป็นช่องทางในการสร้างรายได้ ท่ามกลางสภาพอากาศที่แปรปรวน ควบคู่กับการเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนของตัวเอง

เอง นอกจากนั้นยังมีการรวมกลุ่มกันเป็นเครือข่ายระดับจังหวัด ในนาม “เครือข่ายสตรีประมงพื้นบ้าน จังหวัดตรัง” และในระดับภาค โดยได้มีการจดทะเบียนในนาม “สมาคมสตรีประมงพื้นบ้านภาคใต้” โดยร่วมกับกลุ่มสตรีประมงพื้นบ้านในพื้นที่อื่นอีก ประมาณ 12 จังหวัด เพื่อสร้างพลังในการขับเคลื่อนงานเชิงนโยบายและกฎหมาย เพื่อแก้ปัญหาจากการกำหนดนโยบายที่กระทบต่อวิถีชีวิตและทรัพยากรซึ่งเป็นที่ทำกินของชาวประมง เป็นการแก้ปัญหาในระยะยาวที่จะช่วยให้เรามีความมั่นคงด้านรายได้ที่มั่นคงและยั่งยืน

จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นส่งผลให้ครอบครัวชาวประมงทั้งหญิงและชายเริ่มมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ทั้งในการเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยพื้นที่เป้าหมาย มีการรวมกลุ่มขององค์กรชุมชนทั้งในระดับพื้นที่และระดับเครือข่ายเพื่อร่วมกันดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมและมีศักยภาพในการดูแลรักษาทะเลตรงได้เป็นอย่างดี จนทำให้พื้นที่ป่าชายเลนเพิ่มขึ้น และเรืออวนรุนซึ่งเป็นเครื่องมือที่ทำลายพันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อนลดลง โดยมีการรวมกลุ่มเครือข่ายที่เรียกว่า **“ชุดปฏิบัติการเฉพาะกิจราษฎรอาสาเฝ้าระวังทางทะเล (จก.)”** ในการเฝ้าระวังรักษาทะเล มีการกำหนดกติกาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ครอบคลุมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและทุกภาคส่วนและได้มีการตราข้อบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบล ว่าด้วยการอนุรักษ์พะยูน ในปี พ.ศ.2553 โดยชุดปฏิบัติการเฉพาะกิจราษฎรอาสาเฝ้าระวังทางทะเล (จก.) ออกตรวจตราเฝ้าระวังการลักลอบใช้เครื่องมือประมงที่ทำลายพันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อน เช่น เรืออวนลาก อวนรุน เบ็ดราว ไว อวนจมปลากะเบน การลักลอบตัดไม้ในป่าชายเลน และการทำลายระบบนิเวศหญ้าทะเล โดยมีการจัดทำแผนการออกตรวจตราเฝ้าระวัง ร่วมกับเจ้าหน้าที่ของศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ 6 เขตห้ามล่าสัตว์ป่าหมู่เกาะลิบง ศูนย์ป้องกันและปราบปรามการกระทำผิดทางทะเล (ใบไม้เขียว) และกองบังคับการตำรวจภูธรตรังจังหวัดตรัง เพื่อให้เกิดการบังคับใช้กฎหมาย ตามพระราชบัญญัติกฎหมายประมง และ พรบ.บริหารจัดการทรัพยากรทาง

ทะเลและชายฝั่ง ประกาศกระทรวงและสหกรณ์ ประกาศจังหวัด และข้อบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะลิบงว่าด้วยการอนุรักษ์พะยูน พ.ศ.2553 ที่เน้นให้ให้ชุมชนร่วมกันกำหนด กฎ กติกา ควบคุมเครื่องมือและกิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญในการช่วยดูดซับคาร์บอน

บทบาทในการเข้ามามีส่วนร่วมของผู้หญิงในการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งเริ่มชัดเจนขึ้น ซึ่งในอดีตเราสามารถมองเห็นบทบาทหน้าที่ระหว่างหญิงและชายได้อย่างชัดเจน ผู้หญิงเป็นเพียงแค่ผู้ช่วยเตรียมการประชุม จัดเตรียมสถานที่ จัดบันทึกการประชุม และทำอาหารเท่านั้น แต่ปัจจุบันพบว่าผู้หญิงได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นในเวทีการประชุมต่างๆ มากขึ้น และเมื่อเทียบสัดส่วนระหว่างหญิงชายในการจัดเวทีประชุมแต่ละครั้ง จะพบว่าส่วนใหญ่ผู้หญิงเข้าร่วมประชุมเป็นผู้หญิง นั่นแสดงให้เห็นว่าผู้หญิงเริ่มให้ความสนใจกับกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์คุ้มครองทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งและสิ่งรอบตัวมากขึ้น และเมื่อมองผ่านกิจกรรมต่างๆ ก็พบว่าผู้หญิงมีความรับผิดชอบในหน้าที่ของตัวเองเช่นเดียวกับผู้ชาย ซึ่งถือเป็นสิ่งที่ทำให้ได้รับการยอมรับจากสังคมว่าผู้หญิงก็มีความสามารถ และเป็นพลังสำคัญในการเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม ทั้งในระดับชุมชนและระดับเครือข่าย นอกจากนั้นการเชื่อมร้อยเครือข่ายยังช่วยพัฒนาศักยภาพของผู้หญิงในด้านต่างๆ ช่วยให้ผู้หญิง กล้าคิดและกล้าแสดงออกมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

รัตนภรณ์ อาณาประโยชน์. 2555. คาร์บอนสีน้ำเงิน: ชุมทรัพย์ใหม่ที่น้ำจืด. เข้าถึงได้ที่ <http://www.measwatch.org/writing/3600> [30/10/2555].

สำนักงานที่ปรึกษาการเกษตรต่างประเทศ. 2555. บทบาทของระบบนิเวศน์ทางทะเลต่อการบรรเทาปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ. เข้าถึงได้ที่ <http://www.measwatch.org/writing/3600> [30/10/2555].

ธนาคารปูม้า: สร้างความมั่นคงงานอาชีพรับมือโลกร้อน

การประมงชุมชนชายฝั่ง : พลกระทบการเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศ

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศส่งผลกระทบต่อทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อชุมชนชายฝั่ง ทั้งนี้จากมุมมองของชาวประมงพื้นบ้าน ผลกระทบและความเสี่ยงด้านการประกอบอาชีพการประมงถูกหยิบยกจัดว่าเป็นประเด็นที่มีความเสี่ยงเป็นลำดับสูงสุด ด้วยวิถีชีวิต การมีอยู่ มีกินและการทำงานมาหากินของชาวประมงพื้นบ้านพึ่งพิงโดยตรงกับสภาพความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง

มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนร่วมกับชุมชนชาวประมงพื้นบ้านประเมินความเสี่ยงในตำบลไม้รูด อำเภอคลองใหญ่, ตำบลแหลมกลัด อำเภอเมือง จังหวัดตราด รวมทั้งที่ตำบลบางชัน จังหวัดจันทบุรี ในการสำรวจและพูดคุยแลกเปลี่ยนกับกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านพบว่า ต่างมีความเห็นไปในทิศทางเดียวกันว่าในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา พวกเขาสังเกตเห็นว่าทิศทางของกระแสน้ำเปลี่ยนแปลงไป มรสุมที่เกิดขึ้นไม่เป็นไปตามช่วงเวลาเดิมตามฤดูกาล ทำให้ไม่สามารถคาดการณ์ได้อย่างที่พวกเขาเคยมีภูมิรู้ และเอามาใช้กำหนดการออกทำการประมงอย่างที่เคยยึดถือสืบต่อกันมาไม่ได้ ลักษณะมรสุมมีความรุนแรงและถี่มากขึ้น กระแสน้ำไหลในทิศทางที่แตกต่างไปจากเดิม ฝนไม่ตกตามฤดูกาล และเมื่อยามฝนตกกลับมีความรุนแรงมากขึ้น ความสูงของระดับน้ำเพิ่มมากขึ้น โดยสังเกตพบว่ามีน้ำท่วมสะพานหรือระดับพื้นบ้านซึ่งไม่เคยท่วมมาก่อน

น้ำทะเลเพิ่มสูงขึ้นระหว่าง 10-20 เซนติเมตร น้ำทะเลอุ่นขึ้นคาดว่าน่าจะเป็นเพราะน้ำทะเลมีอุณหภูมิสูงขึ้น และลักษณะคลื่นที่มีความสูงมากขึ้น พื้นที่ในบริเวณชายฝั่งถูกน้ำท่วมและถูกกัดเซาะมากขึ้น การสูญเสียที่ดินอันเนื่องจากระดับน้ำทะเลมีเพิ่มขึ้น

แม้จะยังไม่มีการศึกษาอย่างเป็นระบบ ชาวประมงได้ให้ข้อมูลว่ามีสัตว์น้ำบางชนิดที่ไม่เคยพบมาก่อน และขณะเดียวกันสัตว์น้ำบางชนิดก็ลดน้อยลง การที่พบสัตว์บางชนิดที่ไม่เคยพบมาก่อนเป็นเรื่องที่พวกเขาไม่ทราบสาเหตุแน่ชัด แต่กรณีสัตว์น้ำที่ลดน้อยลงนั้นชาวประมงให้ความเห็นว่า นอกจากการเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศ ยังเกิดจากการใช้เครื่องมือที่ไม่เหมาะสมมีลักษณะทำลายล้าง อวนรุน อวนลากของชาวประมงพาณิชย์ที่เข้ามาทำประมงในบริเวณ 3,000 เมตรที่เป็นเขตอนุรักษ์ รวมทั้งพบว่ามีการเพิ่มขึ้นของเครื่องมือประมงชายฝั่งด้วย ซึ่งส่งผลให้ปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้ลดน้อยลง แต่กลับพบว่าต้นทุนในการทำประมงพื้นบ้านกลับสูงขึ้น และต้องใช้เวลาในการทำประมงเพิ่มขึ้นเพื่อให้ได้ปริมาณสัตว์น้ำที่คุ้มกับการลงทุน และเพื่อความอยู่รอดในการทำมาหากินและการมีชีวิตรอยู่

การเปลี่ยนแปลงของสภาพดินฟ้าอากาศ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง การลดลงของทั้งชนิดและปริมาณสัตว์น้ำจากการใช้เครื่องมือทำการประมงที่ไม่เหมาะสมและมีลักษณะทำลายล้าง ยิ่งทำให้การงานอาชีพชุมชนชายฝั่งที่เสี่ยงอยู่แล้วมีความเสี่ยงเพิ่มมากขึ้น

การพัฒนาอาชีพชุมชนชายฝั่งรับมือโลกร้อน

ปูม้าภาษาอังกฤษเรียกว่า Blue swimming crab เป็นสัตว์น้ำที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของชุมชนชายฝั่ง แหล่งที่อยู่อาศัยของปูม้าแพร่กระจายอยู่ทั่วไปในทะเลเขตร้อน โดยเฉพาะปากแม่น้ำและชายฝั่ง สำหรับประเทศไทย ปูม้าพบเห็นมากทั้งชายฝั่งอันดามันและอ่าวไทยรวมทั้งในบริเวณอ่าวตราด ปูม้าเป็นสัตว์น้ำที่มีรสชาติอร่อย เป็นที่นิยมในหมู่คนที่ชื่นชอบบริโภคอาหารทะเล เนื้อปูที่แน่นและมีรสหวานแสดงให้เห็นถึงความสดและสมบูรณ์ของปูม้า ปูม้าที่มีคุณภาพดีส่วนใหญ่จับโดยชาวประมงพื้นบ้านที่ใช้อวนจับ การจับปูโดยใช้ตาอวนขนาดประมาณไม่ต่ำกว่า 4 นิ้วจะจับได้ปูที่มีขนาดใหญ่

ในพื้นที่ที่มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนทำงาน ปูม้าจัดเป็นสัตว์เศรษฐกิจที่มีความสำคัญชนิดหนึ่งในการทำมาหากินของชาวประมงพื้นบ้านและเป็นที่มาของรายได้หลักของชาวประมงในตำบลแหลมกลัดและตำบลไม้รูด รายได้จากการขายปูม้าทำให้ชุมชนสามารถเลี้ยงดูครอบครัวและพัฒนาความเป็นชุมชนชายฝั่ง สืบสานวัฒนธรรมสร้างความมั่นคงในเศรษฐกิจฐานราก การสร้างความมั่นคงทางอาหารของทั้งชาวบ้านเองและผู้คนในสังคม

ปูม้ามีชุกชุมและเป็นแหล่งรายได้สำคัญของชาวประมงที่นี่ แต่ชุมชนชายฝั่งก็ต้องเผชิญกับปัญหาการจับปูม้าที่มากเกินไปจนทำให้พบว่าปริมาณลดน้อยลง ดังนั้นการออกทำการประมงปูม้าในบางครั้งจึงไม่คุ้มกับการลงทุน ทำให้บางรายต้องเลิกประกอบอาชีพไป และออกไปทำงานนอกชุมชน นอกจากนี้การที่ปูม้าเป็นสัตว์น้ำที่นิยมบริโภคกันในประเทศ จึงมีการนำมาแปรรูปบรรจุกระป๋องและแปรรูปแช่แข็งเพื่อการส่งออก เมื่อความต้องการของตลาดเปิดกว้างขึ้นจึงพบปัญหาการจับปูม้าโดยไม่คำนึงถึงขนาด มีการจับปูม้าที่ยังโตไม่เต็มที่มาทำการแปรรูปแกะเนื้อส่งเข้าโรงงานแปรรูป

เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพการจับปูม้าตามปริมาณที่ตลาดต้องการจึงได้มีการพัฒนาเครื่องมือใหม่คือ “ลอบปูพับได้” มาใช้ในการทำประมงแต่ขาดมาตรการที่มีประสิทธิภาพในการกำหนดจำนวนเครื่องมือการทำประมง ซึ่งพบว่ามีชาวประมงชายฝั่งบางครอบครัว และเรือประมงพาณิชย์ที่ทำประมงปูม้าได้เพิ่มจำนวนลอบปูพับได้ทำการจับปูม้า

เรือบางลำบรรทุกอวนปูพับได้สำหรับปูม้าจำนวนมากถึง 2,000 ลูก และเป็นอวนขนาดตาถี่ในการจับปูม้าเพื่อให้ได้ทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็กในปริมาณมาก ส่งผลทำให้มีการนำทรัพยากรปูม้าขนาดเล็กขึ้นมาใช้ประโยชน์เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีการจับปูม้าที่มีไข่นอกกระดองในปริมาณมากด้วยเช่นกัน ส่งผลให้ประชากรปูม้าในทะเลลดลงอย่างต่อเนื่อง กล่าวได้ว่า ลักษณะการทำปูม้าปัจจุบันเป็นการจับที่เกินกำลังการผลิตของทะเล (carrying capacity) ด้วยมีการจับปูม้าขนาดเล็กก่อนถึงขนาดเจริญพันธุ์ขึ้นมาใช้ประโยชน์เป็นจำนวนมาก ทำให้ปูม้าที่จะเติบโตเป็นพ่อแม่พันธุ์มีจำนวนลดลงเป็นอันมาก

จากการร่วมกันประเมินความเสี่ยงของชุมชนชายฝั่งจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศกับชาวบ้านในตำบลไม้รูดและตำบลแหลมกลัด จังหวัดตราด เพื่อกำหนดแนวทางการทำงานการตั้งรับปรับตัวเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนชายฝั่งต่างเห็นว่าการขยายฐานงานอาชีพของชาวประมงเป็นสิ่งที่สำคัญ เป็นการลดความเสี่ยงในการประกอบอาชีพ และสร้างรายได้จากการอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง นอกจากนี้การพัฒนาและสร้างอาชีพทางเลือกอื่นๆ ให้กับสมาชิกในชุมชนชายฝั่ง เป็นอีกแนวทางที่จำเป็นทั้งเพื่อเพิ่มโอกาสและทางเลือกในการประกอบอาชีพให้กับคนในชุมชน

การส่งเสริมและการคืนความอุดมสมบูรณ์ให้กับทรัพยากรทะเลและชายฝั่งก็ถือว่าเป็นแนวทางที่ได้กำหนดร่วมกับชุมชนที่มีความสำคัญเพื่อคืนความอุดมสมบูรณ์ให้กับทรัพยากรธรรมชาติโดยมีเป้าหมายไม่เพียงสร้างความมั่นคงในงานอาชีพ การมีรายได้ หากเป็นการลดปัญหาความเสื่อมโทรม คืนความหลากหลายและอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง ให้ทำหน้าที่เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำวัยอ่อน รวมทั้งทำหน้าที่ตามธรรมชาติในการดูดซับคาร์บอนไดออกไซด์จากการอนุรักษ์พื้นที่ฟู และป้องกันการทำลายป่าชายเลน หญ้าทะเล ปะการัง

“ธนาคารปูม้าชุมชน” ในตำบลไม้รูด และตำบลแหลมกลัด

ธนาคารปูม้าในทั้งสองตำบลเป็นกิจกรรมที่ชุมชนเคยทำ

มาบ้างแล้วโดยได้รับการส่งเสริมจากกรมประมง แต่พบว่าไม่สามารถดำเนินการต่อเนื่องให้เป็นวิถีปกติได้ ทางมูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเริ่มจากการทบทวนบทเรียนที่ผ่านมาทั้งปัญหาและอุปสรรค เพื่อนำมาใช้สำหรับพัฒนาระบบการส่งเสริมธนาคารปูม้ารูปแบบใหม่ที่ทำให้ความสำคัญกับการขยายฐานการเรียนรู้ลงสู่ชาวประมงโดยตรงในแต่ละหมู่บ้าน และสร้างเวทีการเรียนรู้ให้กับภรรยาชาวประมงเองและประมงผู้หญิงในชุมชน ด้วยพบว่าเธอเหล่านี้มีโอกาสเข้าถึงการเรียนรู้โดยตรงได้น้อย ทั้งที่พวกเธอมีบทบาทสำคัญในครอบครัวชาวประมง ทั้งในฐานะผู้ร่วมออกทำประมงกับสามีและหนุนเสริมการทำอาชีพประมง โดยเฉพาะด้านการตลาด

กระบวนการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนได้นำมาซึ่งการปรับปรุงเทคนิควิธีการเพาะฟักปูม้า และขยายงานการส่งเสริมให้ครอบคลุมในทุกหมู่บ้านโดยเชิญนักวิชาการที่มีความรู้และประสบการณ์การส่งเสริมปูม้ามาให้ความรู้กับชุมชน และที่สำคัญคือการร่วมปรึกษากับชาวประมงชุมชนในการรวมกลุ่มดำเนินกิจกรรมที่สอดคล้อง และโดยการมีส่วนร่วมกับชุมชนซึ่งในแต่ละพื้นที่มีรูปแบบต่างกันไป

ช่วงเวลาปีเศษนับแต่เริ่มโครงการเสริมสร้างความสามารถในการรับมือกับผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในพื้นที่ชายฝั่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มูลนิธิฯ ได้ร่วมก่อตั้งและสนับสนุนการทำธนาคารปูม้าร่วมกับชาวประมง และได้ประสานความร่วมมือขององค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นและท้องที่เข้าดำเนินกิจกรรมฟื้นฟูทรัพยากรปูม้าให้กับท้องทะเล ด้วยวิธีการง่ายๆ ภายใต้กิจกรรม “ธนาคารปูชุมชน” ซึ่งแต่ละพื้นที่จะมีรายละเอียดของข้อตกลงระหว่างสมาชิกชุมชนแตกต่างกันไปแล้วแต่ชุมชนจะเป็นผู้กำหนด แต่มีหลักการร่วมคือ คณะกรรมการชุมชนจะรับบริจาคปูม้าไข่นอกกระดองที่ติดมากับอวนหรือเครื่องมือประมงอื่นๆ ของสมาชิกชุมชน ซึ่งเน้นรับบริจาคปูที่มีไข่สีดำคล้ำเกาะติดบริเวณส่วนท้อง และสามารถมองเห็นได้ชัดเจน เพราะนำมาเพาะฟักในถังที่ติดตั้งเครื่องออกซิเจนช่วยเพิ่มปริมาณอากาศ จะใช้เวลาในการเพาะฟักเพียงคืนเดียว จากนั้นสามารถนำลูกปูจากการเพาะฟักปล่อยกลับสู่ทะเลได้

แม่ปูไข่นอกกระดอง 1 ตัว จะปล่อยตัวอ่อนประมาณ 250,000 ถึง 2,000,000 ล้านตัวต่อครั้ง ขึ้นอยู่กับน้ำหนักของไข่ที่แม่ปูแต่ละตัวมีอยู่ จากการศึกษานักวิชาการ

ธนาคารปูกับการสร้างความมั่นคง

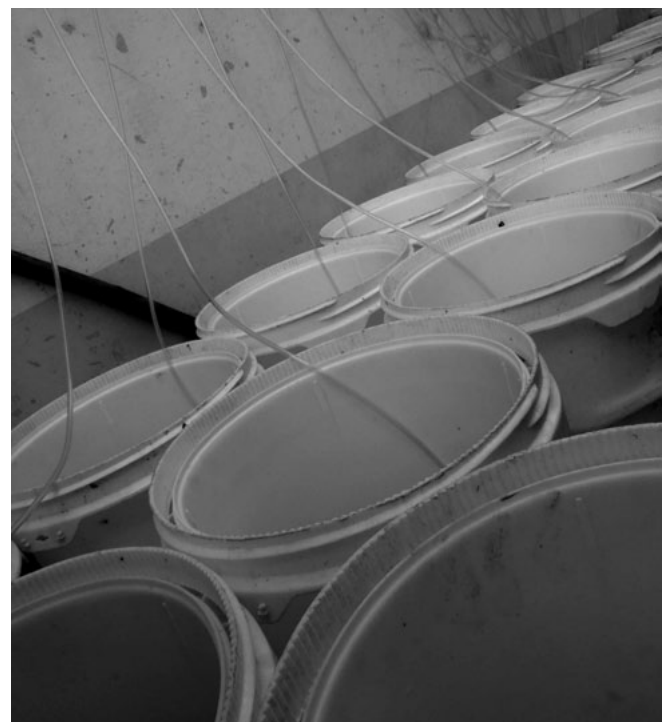
ฐานอาชีพ

จากการใช้คณิตศาสตร์ง่ายๆ คำนวณผลประโยชน์ที่จะได้รับจากธนาคารปูที่มีระบบการบันทึกข้อมูลจำนวนและขนาดแม่ปูที่ได้รับบริจาคพบว่าในรอบหนึ่งปีตั้งแต่เดือนมกราคมถึงสิ้นเดือนพฤศจิกายน 2555 ในทั้งสองตำบลมีการบริจาคปูมากกว่า 5,000 ตัว เมื่อคำนวณอัตราการรอดของลูกปูที่ถูกปล่อยลงทะเลอยู่ที่ร้อยละ 0.1 เราก็จะได้ปริมาณปูในทะเลเพิ่มขึ้นอีก ประมาณ 250 - 2,000 ตัวต่อแม่ปู 1 ตัว ถ้าธนาคารปู เพาะในสองตำบลนี้ได้ปล่อยลูกปูจากแม่ปูไข่นอกกระดอง 5,000 ตัวในรอบเกือบหนึ่งปีที่ผ่านมาจากการทำจุดรับแม่ปูในหมู่ 1 6 4 ในตำบลไม้รูด และในหมู่ ที่ 1 2 5 10 ในตำบลแหลมกลัด ซึ่งทั้งสองหมู่บ้านนี้เป็นพื้นที่ติดต่อกัน จะพบว่าธนาคารปูที่ทำกัน สามารถเพิ่มประชากรปูให้กับท้องทะเลได้ปีละ 1,250,000 - 10,000,000 ตัว และถ้าคำนวณการเพิ่มโอกาสให้กับชาวประมงพบว่าที่ผ่านมาชาวประมงที่นี่ได้ร่วมกันสร้างหลักประกันให้กับงานอาชีพตัวเองในการทำประมงจับปูม้าเพื่อขาย หากคิดง่ายๆ อยู่ที่ 6 ตัว ต่อ 1 กิโลกรัม และกิโลกรัมละ 200 บาท ชาวประมงมีโอกาสเพิ่มรายได้จากปูม้าที่เพิ่มขึ้นนี้ ประมาณ 41-333 ล้านบาท ในเฉพาะรอบปี 2555 ซึ่งพบว่าได้ก่อประโยชน์ให้กับธรรมชาติและเศรษฐกิจประมงปูม้าอย่างมหาศาล

การคำนวณที่กล่าวมาข้างต้นเป็นการคำนวณจากฐานตัวเลขขั้นต่ำ แต่ยังสามารถเห็นผลประโยชน์จากธนาคารปูหนึ่งแห่งได้อย่างมากมายมหาศาล การคำนวณนี้ไม่รวมถึงตัวเลขการออกไข่ในระหว่างปีของลูกปูแต่ละตัวที่ถูกปล่อยไป และคำนวณอัตราการรอดของลูกปูเพียงแค่อัตรา 1 เท่านั้นยังไม่นับการเพิ่มขึ้นของรายได้ของชาวประมงและธุรกิจประมงต่อเนื่อง ตลอดจนการเพิ่มพูนอาหารทะเลที่มีคุณภาพให้กับครอบครัวชาวประมงและกับสังคมไทย

การจัดการทรัพยากรบนฐานนิเวศอ่าวตราด

ขณะนี้ทั้งสองตำบลกำลังพัฒนากิจกรรมต่อเนื่องจากการทำธนาคารปูคือ “การจัดทำเขตอนุรักษ์” เพื่ออนุรักษ์ป่าชายเลนและอนุรักษ์สัตว์น้ำวัยอ่อน รวมทั้งกำลังร่วมกันรณรงค์กำหนดมาตรการการใช้จวนตาห่างจับปู การกำหนดมาตรการปริมาณเครื่องมือประมง การขยายตาจวน “ลอบปูพับได้” ไม่ให้จับปูขนาดเล็กโดยการเพิ่มช่องตาจวนให้มีขนาดไม่ต่ำกว่าจวนปูที่ชาวประมงพื้นบ้านใช้กันอยู่ และลดการลงแรงประมงของเรือ “ลอบปูพับได้” โดยการจำกัดจำนวนลอบในแต่ละเที่ยวการทำประมงเพื่อไม่ให้เกิดการการทำประมงที่เกินศักยภาพการผลิตของทะเล ที่สำคัญคือการพัฒนาศักยภาพของชาวประมงหญิง ชาย เยาวชนในการมีส่วนร่วมในการจัดการประมงและพัฒนาทรัพยากรทะเลและชายฝั่งโดยความร่วมมือของหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทุกระดับ และขณะนี้พบว่าองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นที่ตำบลแหลมกลัด กรมประมงและกรมทรัพยากรทะเลและชายฝั่งได้จัดสรรงบประมาณสนับสนุนโครงการที่ชาวบ้านและโครงการฯ จัดทำขึ้นอย่างมีนัยยะสำคัญ และได้มีการปรึกษาหารือร่วมกันอย่างต่อเนื่องถึงแนวทางทำงานการจัดการทรัพยากรบนฐานนิเวศอ่าวตราดต่อไป

การจัดการทรัพยากร เชิงภูมินิเวศ

ดาวรรณ สันหลี

มูลนิธิอานามัน

การบริหารจัดการป่าชายเลนชุมชน บ้านน้ำราบ

“ท่าขยง” หรือ “ท่ากะหยง” เป็นชื่อเรียกของ
ห้วยอมบ้านของบ้านน้ำราบ หมู่ที่ 4 ตำบล
บางสัก อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง ซึ่งตั้งอยู่
ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน เป็นจุดที่ชาว
ประมงกว่า 60 ครัวเรือน ใช้เป็นท่าเรือสำหรับ
ชาวประมงขนาดเล็ก ด้วยลักษณะภูมิประเทศ
ที่อยู่ติดกับลำคลอง ทอดยาวไปตามแนวป่า
ชายเลนผืนใหญ่ ก่อนจะออกสู่ทะเลบริเวณอ่าว
หน้าเกาะมุกด์ ปัจจุบันป่าผืนนี้ มีความอุดม
สมบูรณ์เป็นอย่างมาก และสัตว์น้ำหลากหลาย
ชนิดทั้งกุ้ง หอย ปู ปลา มีความชุกชุมกว่าอดีต
อย่างเห็นได้ชัด เป็นผลมาจากการบริหาร
จัดการของกลุ่มออมทรัพย์ประมงพื้นบ้าน บ้าน
น้ำราบที่ร่วมกันบริหารจัดการป่าชายเลนและ
ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งเชิงภูมินิเวศ
อย่างต่อเนื่อง

ย้อนกลับไปในยุคที่มีการเปิดสัมปทานแก่
นายทุนเพื่อตัดไม้เผาถ่านในเชิงพาณิชย์
บริเวณพื้นที่ป่าชายเลนกว่า 3,000 ไร่ ในพื้นที่
ท่ากะหยง ทำให้ป่าชายเลนผืนนี้อยู่ในสภาพ
เสื่อมโทรม สัตว์น้ำที่เคยชุกชุมกลับลดน้อยลง
เนื่องจากขาดแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน

นอกจากนั้นการลักลอบใช้เครื่องมือประมง ที่ทำลาย พันธุ์สัตว์น้ำยังคงทวีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งเป็น เครื่องมือ ประมงอวนรุน ระเบิด และยาเบื่อ เกิดจาก คนในพื้นที่และคนนอกพื้นที่ ส่งผลให้ กุ้ง หอย ปู ปลา ที่ เคยมีชุกชุมกลับลดน้อยลง รายได้ของชาวประมงขนาดเล็ก ก็พลอยลดลงไปด้วย จึงเป็นจุดเริ่มต้นของความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาวประมงที่ต้องการปกป้องรักษา ทรัพยากร หรือที่ใครๆ เรียกว่า “นักอนุรักษ์” กับกลุ่มคนที่ ใช้เครื่องมือทำลายพันธุ์สัตว์น้ำ

ปี พ.ศ.2534 แกนนำชาวบ้านซึ่งเป็นกลุ่มชาวประมงในพื้นที่ ได้ร่วมกับชมรมชาวประมงพื้นบ้าน จังหวัดตรังและ นักพัฒนาเอกชน ในการรณรงค์ ประชาสัมพันธ์ให้ความรู้ เกี่ยวกับผลกระทบจากการใช้เครื่องมือประมงผิดกฎหมายและทำลายพันธุ์สัตว์น้ำ ทำให้คนในพื้นที่บางส่วนยุติการใช้เครื่องมือประมงที่ทำลายพันธุ์สัตว์น้ำ แต่ก็ ยังมีคนนอกพื้นที่ที่ยังคงเข้ามาลักลอบทำประมงอวนรุน บริเวณลำคลองบ้านน้ำราบ ด้วยเพราะมูลค่าของสัตว์น้ำ ที่จับได้แต่ละครั้งมีจำนวนมาก จึงเป็นสาเหตุให้เกิด การปะทะกันระหว่างแกนนำที่เป็นนักอนุรักษ์กับเรืออวน รุน แต่โชคดีที่ไม่มีใครได้รับบาดเจ็บหรือเสียชีวิต ทำให้ เรืออวนรุน ยุติการทำประมงไปสักระยะหนึ่ง แต่ก็ยังคง ลักลอบเข้ามาทำประมงอยู่เสมอและเป็นที่น่าสังเกตว่า หน่วยงานภาครัฐยังไม่ค่อยมีบทบาทมากนักในช่วงนี้

ปี พ.ศ. 2540 ได้มีการรวมกลุ่มกันจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ประมงพื้นบ้านบ้านน้ำราบขึ้น โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม หรือ กองทุน SIF ทำให้เกิดการพบปะ แลกเปลี่ยน มีการ ประชุมประจำเดือน เพื่อพูดคุยในเรื่องสภาพปัญหาความ เสื่อมโทรมของทรัพยากรสัตว์น้ำ และการเปิดให้สมาชิกกู้ ยืมเงินไปซื้อวัสดุ อุปกรณ์ประมงในราคายุติธรรม และ ประสานงานกับกองบังคับการตำรวจภูธร จังหวัดตรัง ใน การออกร่วมปฏิบัติการตรวจตรา ฝ่ายระวางการลักลอบใช้ เครื่องมือประมงผิดกฎหมายและทำลายพันธุ์สัตว์น้ำใน พื้นที่ จนกระทั่งเครื่องมืออวนรุน ระเบิด และยาเบื่อ เริ่ม หดไปจากพื้นที่

ปลายปี พ.ศ. 2547 เหตุการณ์ธรณีพิบัติภัยสึนามิ ทำให้ เกิดการสูญเสียทั้งชีวิตและทรัพย์สินในพื้นที่ 6 จังหวัด

ชายฝั่งทะเลอันดามัน ซึ่งบ้านน้ำราบ ก็เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่ ได้รับความเสียหายจากกระแสน้ำที่พัดพาเรือ เครื่องมือ ประมง และมีผู้เสียชีวิต 1 ราย จากการออกไปทำประมง กลางทะเล สิ่งหนึ่งที่คนในชุมชนได้รับรู้ร่วมกันคือการ เห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของป่าชายเลน ที่ช่วย ปกป้องชุมชน ให้รอดพ้นจากคลื่นยักษ์สึนามิ จึงเป็นที่มา ของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนผืนนี้ให้รอดพ้นจาก การลักลอบตัดไม้ของนายทุนที่แม้ว่าจะประกาศยกเลิก สัมปทานไปแล้ว แต่ก็ยังมีการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า อย่างต่อเนื่อง

นายหลงเผียะ บางสัก ประธานกลุ่มออมทรัพย์ประมง พื้นบ้าน บ้านน้ำราบ กล่าวว่า เส้นทาง การต่อสู้ของกลุ่ม อนุรักษ์ไม่ได้โรยด้วยกลีบกุหลาบ เพราะการทำงาน อนุรักษ์นั้นหนักเลียงไม่ได้ที่ต้องเผชิญหน้ากับความขัดแย้ง ทั้งระหว่างชาวประมงที่ทำเครื่องมือประมงต่างกัน กลุ่มนายทุน รวมทั้งหน่วยงานของภาครัฐ โดยในช่วงที่ เริ่มมีการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนชุมชนบ้านน้ำราบ นั้น หน่วยงานภาครัฐยังไม่เชื่อมั่นว่าชุมชนจะสามารถ

บริหารจัดการป้าชายเลนได้ จึงเกิดเวทีประชุมหรือเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเรื่องแนวทางการบริหารจัดการป้าชายเลนโดยชุมชน มีส่วนร่วมขึ้นหลายครั้ง แต่สิ่งที่พิสูจน์ให้หน่วยงานรัฐเกิดการยอมรับการบริหารจัดการป้าชายเลนของกลุ่มอนุรักษ์ป้าชายเลนชุมชนบ้านน้ำราบนั้นคือระบบบริหารจัดการของกลุ่มที่มีความชัดเจน ตลอดจนความตั้งใจจริงของคนในกลุ่มที่อยากปกป้องผืนป้าชายเลนเอาไว้ นำมาซึ่งการออกลาดตระเวนเฝ้าระวัง และแจ้งเบาะแสการลักลอบตัดไม้ของนายทุนในพื้นที่และคนภายนอก ทำให้เกิดการจับกุมอย่างต่อเนื่อง ได้แสดงให้เห็นว่า หากไม่มีคนในพื้นที่ โดยเฉพาะกลุ่มอนุรักษ์ที่มีอยู่ในชุมชนช่วยกันเป็นหูเป็นตา ลำพังแค่หน่วยงานภาครัฐเพียงฝ่ายเดียวไม่สามารถดูแลรักษาผืนป้าทั้งหมดไว้ได้

จนกระทั่งในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2548 ได้มีการจัดตั้งกลุ่มป้าชายเลนชุมชนบ้านน้ำราบขึ้นอย่างเป็นทางการ รวมทั้งมีการจัดตั้งคณะกรรมการป้าชายเลนชุมชน พร้อมกำหนด กฎ กติกา การใช้ไม้ในป้าชายเลนไว้อย่างชัดเจน เพื่อให้คนทั้งในและนอกชุมชนได้ร่วมกันปฏิบัติ และทางสถานีพัฒนาทรัพยากรป้าชายเลนที่ 40 กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ให้การยอมรับในกลไก การบริหารจัดการของกลุ่มอนุรักษ์ป้าชายเลนชุมชนบ้านน้ำราบมากขึ้น โดยมีการแบ่งพื้นที่และกำหนดกฎระเบียบการบริหารจัดการโดยชุมชนดังนี้

- (1) พื้นที่ป่าใช้สอย วัตถุประสงค์เพื่อให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตโดยมีแผนการจัดการที่เหมาะสมต่อการคงอยู่ของความสมดุลของระบบนิเวศ และต้องคำนึงถึงการฟื้นฟูทดแทนที่ไม่นำไปสู่ความเสื่อมโทรมของทรัพยากร
- (2) พื้นที่ป่าอนุรักษ์ เป็นป่ากันคลื่นลมและฟื้นฟูหลังสึนามิ วัตถุประสงค์เพื่อกันคลื่นลมพายุที่จะเข้ามาทำลายบ้านเรือนพร้อมทั้งฟื้นฟูสภาพป่าที่โดนทำลายจากคลื่นสึนามิ
- (3) พื้นที่ศึกษาระบบนิเวศน์ วัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นพื้นที่ศึกษาระบบนิเวศน์ป้าชายเลนแก่เยาวชนและผู้สนใจทั่วไป แผนการฟื้นฟูนั้นจะเน้นฟื้นฟูทั้งระบบและเน้นหนักในพื้นที่ป่าใช้สอย ที่ถูกคลื่นยักษ์สึนามิทำลายและบริเวณที่

ในอดีตเปิดสัมปทานเตาถ่านทำให้มีการตัดไม้จากบริเวณนี้ไปเป็นจำนวนมาก และมีการกำหนด กฎ ระเบียบ การใช้ประโยชน์จากป้าชายเลนชุมชนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อให้สมาชิกได้รับรู้ร่วมกัน

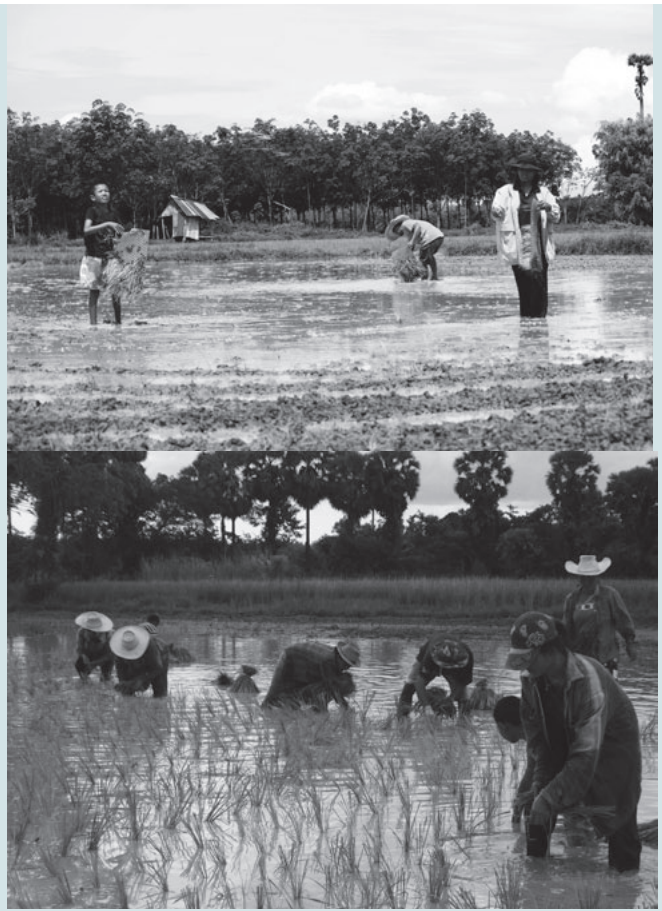
การจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง เชิงภูมินิเวศ (เขตเล-เสปาน): การจัดการ ความขัดแย้ง รัฐ กับชุมชน

กลุ่มอนุรักษ์ป้าชายเลนชุมชนบ้านน้ำราบมีประเด็นขัดแย้งกับสถานีพัฒนาทรัพยากรป้าชายเลนที่ 40 ในเรื่องนโยบายการสนับสนุนงบประมาณจัดจ้างอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง (รชทช.) ซึ่งให้เป็นค่าตอบแทนรายเดือนแก่อาสาสมัคร จำนวน 2 คน ทำให้เกิดปัญหาการบริหารจัดการกลุ่ม เนื่องจากที่ผ่านมาสมาชิกทุกคนได้ร่วมกันออกลาดตระเวนประจำเดือนโดยการแบ่งชุดลาดตระเวนเป็น 3 ชุดๆ ละ 10 คน ออกลาดตระเวนเดือนละ 3 ครั้ง เมื่อมีการว่าจ้างอาสาสมัคร ทำให้เกิดปัญหาเรื่องระบบการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมและที่สำคัญที่สุดคือทำให้การดูแลรักษาพื้นที่ป่าและชายฝั่งทะเลทำได้ไม่ทั่วถึง กลุ่มอนุรักษ์ป้าชายเลนชุมชนบ้านน้ำราบ จึงได้มีการเจรจาต่อรองกับสถานีพัฒนาป้าชายเลน เพื่อนางงบประมาณที่ได้มาเข้ากองกลาง สำหรับการซื้อน้ำมันเรือตรวจการณ์ และค่าใช้จ่ายในการออกตรวจตราเฝ้าระวังของสมาชิกทุกคนที่ออกปฏิบัติหน้าที่ทุกครั้ง ซึ่งทางสถานีพัฒนาป้าชายเลน ก็เปิดโอกาสให้ทางกลุ่มบริหารจัดการงบประมาณให้สอดคล้องกับระบบบริหารจัดการเดิม

นอกเหนือจากการบริหารจัดการป้าชายเลนชุมชนแล้ว ในปี พ.ศ.2552 ทางกลุ่มออมทรัพย์ประมงพื้นบ้าน บ้านน้ำราบ ยังได้ขยายขอบเขตพื้นที่อนุรักษ์คุ้มครองทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งเชิงภูมินิเวศ เนื่องจากฐานทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งถือเป็นฐานอาชีพ สร้างรายได้แก่ชาวประมงพื้นบ้านทั้งในพื้นที่และชุมชนใกล้เคียง ประกอบกับยังมีการลักลอบใช้เครื่องมือประมงผิดกฎหมายและทำลายพันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อน เช่นลอบพับตาถี่ เบ็ดราวไถฉวนจมปลากกระเบน ฉวนประกอบไม้กระทุ้งน้ำ และการใช้เครื่องมือดำหอย บริเวณอ่าวหน้าเกาะมุกด์ ซึ่งเป็น

แหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อนและแหล่งอาหารของสัตว์ทะเลหายาก เช่น พะยูน โดยมีการกำหนด กฎ กติกา ควบคุมการใช้เครื่องมือประมงที่ทำลายพันธุ์สัตว์น้ำ ร่วมกับชุมชนข้างเคียง และจัดกิจกรรมอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งในรูปแบบของการปลูกป่าชายเลน ปลูกหญ้าทะเล ปลปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ ปีละ 2 ครั้ง จนประกาศเป็นพื้นที่แนวเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อนสี่หมูบ้าน (เขตเล-เสบ้าน) และมีการออกลาดตระเวนตรวจตราเฝ้าระวังทางทะเลโดยมีชุดปฏิบัติการเฉพาะกิจราชภัฏอาสาทางทะเล (รช.) ออกลาดตระเวนร่วมกับศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ 6 ชุดปฏิบัติการเฉพาะกิจกองบังคับการตำรวจภูธร จังหวัดตรัง ศูนย์บริหารจัดการประมงฝั่งอันดามัน จังหวัดกระบี่ (ไปไม้เขียว) ส่งผลให้เครื่องมือประมงที่ทำลายพันธุ์สัตว์น้ำลดลง และสัตว์น้ำมีความอุดมสมบูรณ์ขึ้น และนอกจากนั้นยังมีกิจกรรมอนุรักษ์ฟื้นฟูปูม้าไข่นอกกระดอง ในรูปแบบของธนาคารปูม้าขึ้น เพื่อให้สมาชิกที่ทำประมงปูม้ารวมทั้งแพรับซื้อปูม้าในพื้นที่นำแม่ปูม้าไข่นอกกระดองมาเพาะฟัก จนเป็นลูกปูม้าแล้วจึงปล่อยคืนสู่ทะเล ผลที่ได้รับคือปริมาณปูม้าที่เพิ่มขึ้น ส่งผลให้ชาวประมงปูม้ามีรายได้เพิ่มขึ้นด้วย

ปัจจุบันกลุ่มออมทรัพย์ประมงพื้นบ้าน บ้านน้ำราบ ได้จัดทำศูนย์เรียนรู้ด้านการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง และศูนย์เรียนรู้ธนาคารปูม้าไข่นอกกระดองบริเวณที่ทำการกลุ่มฯ ในแต่ละปีจะมีนักศึกษาและประชาชนทั่วไป มาศึกษาดูงานเกี่ยวกับระบบบริหารจัดการป่าชายเลนชุมชน การบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งเชิงภูมินิเวศ (เขตเล-เสบ้าน) ที่เน้นมิติความร่วมมือแบบบูรณาการของเครือข่ายองค์กรภาคี การจัดทำธนาคารปูม้าไข่นอกกระดองซึ่งได้ขยายไปสู่ชุมชนข้างเคียงทั่วทั้งชายฝั่งทะเลตรัง ทั้งนี้เพื่อนำความรู้ที่ได้ไปเผยแพร่ และประยุกต์ในการบริหารจัดการในพื้นที่ของตนเอง ซึ่งเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะช่วยขยายพื้นที่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดความยั่งยืนยิ่งขึ้น

การทำนาในลุ่มน้ำท่าเขียว

การทำนาเป็นอาชีพดั้งเดิมที่สำคัญของคนในจังหวัดพัทลุงและคนในพื้นที่ลุ่มน้ำท่าเขียว เพราะพื้นที่มีสภาพของดินที่เหมาะสมกับการทำนามากที่สุด ดังจะเห็นได้จากการศึกษาของกิตติ ตันไทย (2545: 17)¹ โครงการเศรษฐกิจท้องถิ่นลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา: ศึกษาเฉพาะกรณีข้าวและยางพาราตั้งแต่ พ.ศ. 2439 – 2539 ได้กล่าวว่า การทำนาเป็นอาชีพที่สำคัญของคนส่วนใหญ่ในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา โดยเฉพาะที่พัทลุง ผู้คนในเมืองพัทลุงทำนาเป็นอาชีพหลักทำกันทุกครัวเรือน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเขียนบรรยายสภาพไร่นาของพัทลุงเมื่อ พ.ศ. 2432 ไว้ว่า “...เมืองพัทลุงมีไร่นาบริบูรณ์มาก เลี้ยงเมืองสงขลาได้ทั้งเมือง คนในเมืองพัทลุงที่จะไม่ทำนาไม่มีเลย เกือบจะเป็นหากินอย่างเดียวด้วยเรื่องทำนาทั้งนั้น ที่แผ่นดินก็อุดมดี”

พื้นที่ลุ่มน้ำท่าเขียวโดยเฉพาะตำบลนาปะขอและตำบลจองถนน มีการทำนามาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าพื้นที่ทำนาในปัจจุบันบางส่วนจะถูกเปลี่ยนเป็นพื้นที่ทำสวนยางบ้าง หรือถูกปล่อยทิ้งร้างบ้าง แต่การทำนาก็ยังคงอยู่ในทั้งสองพื้นที่ จากอดีตก่อนปี พ.ศ. 2514 การทำนาในทั้งสองพื้นที่มีรูปแบบเหมือนการทำนาโดยทั่วไปในจังหวัดพัทลุง ที่มีเป้าหมายการผลิตเพื่อยังชีพ ดังนั้น

ปรับเปลี่ยนวิถีนา รับมือโลกร้อน

ขั้นตอนการผลิต ตั้งแต่การไถ หว่าน บักดำ เก็บเกี่ยว จึงอาศัยแรงงานในครอบครัว ชุมชน แรงงานสัตว์ และอาศัยน้ำฝนเป็นปัจจัยการผลิตหลักจึงผลิตเฉพาะนาปี ด้วยเหตุนี้ฤดูกาลทำนา (ภาพที่ 1) จึงเริ่มตั้งแต่เดือนสิงหาคมหรือ กันยายน หากปีใดฝนมาเร็วก็จะเริ่มทำนาเร็ว หากปีใดฝนแล้ง ก็จะทำให้ไม่สามารถทำนาได้ หรือทำได้แต่นาแห้งเสียหายไม่ได้ข้าว หรือหากปีใดน้ำมากเกินไปนาลุ่มข้าวก็จะเสียหายหรือไม่ได้เก็บเกี่ยว การทำนาปีขึ้นอยู่กับปริมาณของน้ำฝน สำหรับระยะเวลาในการทำนาปีจะสิ้นสุดประมาณเดือนกุมภาพันธ์หรือมีนาคม ขึ้นอยู่กับพื้นที่ข้าวที่ปลูก การปลูกข้าวในอดีตนั้นยังคงใช้ปุ๋ยที่ได้จากมูลสัตว์โดยเฉพาะปุ๋ยที่ได้จากมูลค่างควาซึ่งถือว่าเป็นปุ๋ย

คุณภาพดีสำหรับการทำนา สำหรับสายพันธุ์ข้าวที่นิยมปลูกเป็นพันธุ์หลัก ได้แก่ ข้าวกอและ ข้าวหัวนา ข้าวช่อไพร สังข์หยด เล็บนก เป็นต้น

ปี พ.ศ. 2514 เมื่อโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาท่าเขียดของสำนักชลประทานที่ 16 ก่อสร้างแล้วเสร็จ สามารถส่งน้ำให้เกษตรกรที่อยู่ภายในโครงการได้ ตำบลนาปะขอและตำบลจองถนนเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่อยู่ภายใต้โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาท่าเขียด การทำนาในพื้นที่เริ่มเข้มข้นขึ้น เป้าหมายการทำนาเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อยังชีพเป็นการผลิตเพื่อค้าขาย และมีการทำนาปรังเพิ่มขึ้นโดยอาศัยน้ำจากชลประทาน (ภาพที่ 2) ซึ่งการทำนาปรัง อยู่ระหว่างเดือนมีนาคมถึงเดือนสิงหาคม พันธุ์ข้าวที่นิยม

ฤดูกาลเพาะปลูกนาปี											ฤดูกาลเก็บเกี่ยวนาปี												
ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.

ภาพที่ 1 ปฏิทินการผลิตข้าวนาปีและนาปรังลุ่มน้ำท่าเขียดหลังมีโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาท่าเขียด

ที่มา : การสัมภาษณ์กลุ่มอนุรักษ์ฟื้นฟูพันธุ์ข้าวพื้นบ้านนาปะขอ เมื่อวันที่ 31 สิงหาคม 2555

หมายเหตุ ช่วงผลผลิตออกปกติ ช่วงผลผลิตออกมาก

ฤดูกาลเพาะปลูกนาปี											ฤดูกาลเก็บเกี่ยวนาปี												
ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
ฤดูกาลเพาะปลูกนาปรัง											ฤดูกาลเก็บเกี่ยวนาปรัง												
ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.

ภาพที่ 2 ปฏิทินการผลิตข้าวนาปีและนาปรังลุ่มน้ำท่าเขียดหลังมีโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาท่าเขียด

ที่มา : การสัมภาษณ์กลุ่มอนุรักษ์ฟื้นฟูพันธุ์ข้าวพื้นบ้านนาปะขอ เมื่อวันที่ 31 สิงหาคม 2555

หมายเหตุ ช่วงเพาะปลูก ช่วงผลผลิตออกปกติ ช่วงผลผลิตออกมาก

ปลูกเป็นข้าวพันธุ์เบา ได้แก่ ชัยนาท หอมปทุม กข 33 เบตง เจียแดงลาย และเจียแดงธรรมดา ซึ่งนิยมนำไปผลิตเป็นอาหารสัตว์

น้ำท่วมซ้ำซากในพื้นที่ลุ่มน้ำท่าเสา

น้ำท่วมกลายเป็นอุปสรรคต่อการทำนาในลุ่มน้ำท่าเสา จากการสังเกตของชาวบ้านทั้งตำบลนาปะขอและตำบลจองถนนพบว่า สถานการณ์ปัญหาเรื่องน้ำท่วมในพื้นที่เริ่มมีความรุนแรงขึ้นจากในอดีต โดยเฉพาะในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา กล่าวคือมีระยะเวลาของการท่วมขังที่ยาวนาน และมีการท่วมซ้ำซากในบางพื้นที่ และจากการวิเคราะห์ร่วมกันของชาวบ้าน พบว่าน่าจะเกิดจาก 3 สาเหตุคือ

1) การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ ทั้งในแง่ของการประกอบอาชีพและการพัฒนาสาธารณูปโภคในพื้นที่ต่างมีผลต่อการปรับเปลี่ยนการใช้ที่ดินของตำบลนาปะขอ เดิมทีตำบลนาปะขอเต็มไปด้วยนาข้าว แต่เมื่อราคาข้าวที่ตกต่ำในขณะที่ราคายางพาราที่สูงขึ้น ทำให้เกษตรกรหันมาปรับเปลี่ยนพื้นที่เพื่อปลูกยางพาราแบบยกร่องเพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันนโยบายส่งเสริมการปลูกปาล์มน้ำมันเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่กระตุ้นให้เกษตรกรลงทุนปรับเปลี่ยนพื้นที่นามาปลูกปาล์มน้ำมันเพิ่มขึ้น ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ เมื่อเกิดน้ำท่วมมีการระบายน้ำสู่คลองลงสู่ทะเลทำให้ทางน้ำในพื้นที่เกิดการเปลี่ยนแปลง เมื่อน้ำท่วมจึงทำให้น้ำกระจายไปทั่วบริเวณ การไหลลงสู่คลองระบายและทะเลจึงเป็นไปได้ช้า นอกจากนี้การพัฒนาสาธารณูปโภคในพื้นที่ เช่น การสร้างระบบชลประทาน การสร้างถนน ต่างมีผลต่อการระบายน้ำในพื้นที่ คลองหลายสายในตำบลนาปะขอถูกปรับเปลี่ยน หรือตื้นเขิน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ต่างมีผลต่อประสิทธิภาพในการระบายน้ำของตำบลนาปะขอโดยตรง

2) การบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ชลประทานโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาท่าเสาเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้เกษตรกรที่ทำนาต้องประสบปัญหาการขาดน้ำและน้ำท่วม แม้ระบบชลประทานช่วยให้ชาวนาสามารถทำได้ทั้งนาปีและนาปรัง หากแต่ในระยะหลังพบว่า ทางสำนักชลประทานได้มีการบำรุง ปรับปรุงและแซมแซมระบบ

ชลประทานบ่อยครั้งโดยเฉพาะในช่วงฤดูทำนาปรัง เป็นผลให้ชาวนาขาดแคลนน้ำ แต่ขณะเดียวกันในช่วงการทำนาปี ชลประทานได้มีการปล่อยน้ำให้กับเกษตรกร ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเวลาที่ไม่ต้องการน้ำมาก ยังผลให้หลายพื้นที่ที่มีปริมาณน้ำที่มากเกินไปเกิดปัญหาน้ำท่วมขังในพื้นที่การเกษตรเพิ่มขึ้น

3) การเปลี่ยนแปลงของฤดูกาล ในช่วงระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมาตำบลนาปะขอพบกับสถานการณ์ฝนที่ไม่ตกต้องตามฤดูกาลบ่อยครั้ง ส่งผลกระทบต่อการทำเกษตรกรรมทั้งการทำนาและสวนยางพารา ประกอบกับชาวบ้านสังเกตว่าทิศทางของลมและกระแสที่พัดเข้ามาจากทะเลสาบสงขลามีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมทั้งช่วงเวลา ความแรง และความถี่ สิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการขึ้นลงของน้ำในทะเลสาบสงขลา ผลที่ตามมาคือน้ำในทะเลสาบสงขลาหนุนสูงขึ้น เกิดน้ำท่วมในพื้นที่ใกล้กับทะเลสาบสงขลา แม้จะไม่สามารถยืนยันได้โดยหลักฐานด้านวิทยาศาสตร์ แต่การเฝ้าสังเกตการเปลี่ยนแปลงและความเสียหายที่เกิดขึ้นจริงของชาวบ้านก็สามารถเป็นเครื่องพิสูจน์ได้ว่า สภาพภูมิอากาศในพื้นที่มีความแปรปรวนจริง และส่งผลกระทบต่อประกอบอาชีพเกษตรกรรม

เมื่อวิเคราะห์ถึงสาเหตุได้แล้ว ทางชุมชนจึงได้คิดหาแนวทางการปรับตัว โดยมองแนวทางการแก้ไขปัญหาแบบองค์รวม

การปรับตัวของชุมชนชาวนาในลุ่มน้ำท่าเสา

เมื่อสถานการณ์เป็นเช่นนี้ ทำให้เกษตรกรที่ทำนาในลุ่มน้ำท่าเสา เช่น ตำบลนาปะขอ และตำบลจองถนนจึงต้องมองหาแนวทางปรับเปลี่ยนวิธีการทำนาอีกครั้งเพื่อให้สูญเสียผลผลิตน้อยที่สุด โดยนำเอาสถานะน้ำท่วมเป็นโจทย์หลักในการแก้ไขผสมผสานกับต้นทุนเดิมที่ปฏิบัติอยู่ในพื้นที่ คือ การทำนาแบบเกษตรอินทรีย์และการคัดเลือกพันธุ์ข้าว จากนั้นได้ค้นหากลุ่มผู้ทดลองปฏิบัติการปรับตัวร่วมกันภายใต้โจทย์ลดการสูญเสียผลผลิตของข้าวในกรณีน้ำท่วม ขณะเดียวกันก็ได้มีการควบคุมปัจจัยภายนอกที่สามารถจัดการได้ไปพร้อมกัน เช่น การบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ชลประทานจะต้องสอดคล้องกับความต้องการในการเพาะปลูก เพราะหากไม่มีความสัมพันธ์

กับความต้องการที่แท้จริงย่อมส่งผลกระทบต่อปริมาณน้ำในอ่างเก็บน้ำในแต่ละฤดูกาล การเก็บกักน้ำไว้มากจนเกินไปในช่วงก่อนเข้าฤดูน้ำหลาก อาจทำให้เกิดน้ำส่วนเกินที่ต้องระบายออกจากลุ่มน้ำตอนล่าง ในขณะที่มีปริมาณฝนตกกระจายอยู่ทั่วไปในพื้นที่ จะเป็นการเติมน้ำส่วนเกินในแม่น้ำ จะเกิดสภาพน้ำไหลล้นตลิ่งและกลายเป็นภาวะอุทกภัยในที่สุด ด้วยเหตุนี้การพัฒนาโครงสร้างทางวิศวกรรมในการบริหารจัดการน้ำ จึงต้องศึกษาความเหมาะสมในการควบคุมและบริหารจัดการน้ำอย่างเป็นระบบ

“กลุ่มอนุรักษ์ฟื้นฟูพันธุ์ข้าวพื้นบ้านนาปะขอ” เป็นตัวอย่างหนึ่งที่ได้แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของการวางแผนปรับตัวในการทำนา โดยเริ่มต้นจากการศึกษาและพัฒนาระบบการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรแบบมีส่วนร่วมของชุมชน พัฒนาระบบการจัดการน้ำและการบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการและเป็นธรรม ขณะเดียวกันได้ประสานกับทางชลประทานโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาท่าเขียด ของสำนักชลประทานที่ 16 กรมชลประทาน เพื่อผลักดันให้มีการบริหารจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมร่วมกับภาคประชาชน เพื่อลดปัญหาน้ำท่วมอันเนื่องจากการบริหารจัดการน้ำที่เกิดขึ้นในพื้นที่

สำหรับการตั้งรับกับสภาวะแปรปรวนของอากาศ ที่ทางกลุ่มอนุรักษ์ฯ มองว่าเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การทำนาไม่สามารถทำได้ตามฤดูกาล หรือเมื่อทำนาอาจจะต้องเผชิญกับสภาวะน้ำท่วมซึ่งในฤดูกาลทำนา ทางกลุ่มอนุรักษ์ฯ จึงพยายามที่หาวิธีจัดการกับระบบการผลิตที่สามารถรองรับกับสถานการณ์น้ำท่วมในพื้นที่ได้ โดยผนวกเข้ากับความรู้ดั้งเดิมเรื่องการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์มาเป็นแนวทางในการปฏิบัติการ แต่เพราะทางกลุ่มอนุรักษ์ฯ ยังไม่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่อาจมีผลต่อการทำนาหรือระบบเกษตร จึงไม่สามารถเลือกหรือกำหนดแนวทางสำหรับการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตที่สอดคล้องกับสภาพภูมิอากาศได้ ดังนั้นเพื่อให้เข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศและการเลือกแนวทางการปรับตัว ทางกลุ่มอนุรักษ์ฯ จึงต้องศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม เช่น การศึกษาดูงาน การแลกเปลี่ยนกับกลุ่มสมาชิกที่ทำเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น ก่อนที่จะตัดสินใจเลือกแนวทางที่คาดว่าจะเหมาะสมสำหรับการปรับตัวทำนาในพื้นที่น้ำท่วม

กลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้ตัดสินใจเลือกวิธีการทำนาโยน พร้อมกับ การคัดเลือกพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับสภาพน้ำท่วม โดยเริ่มจากการเปรียบเทียบวิธีการทำนาแบบดั้งเดิม กับการทำนาโยน พบว่า ระยะเวลาในการเตรียมนาสั้นลง และผลผลิตที่ได้มีแนวโน้มที่ดีขึ้น ที่สำคัญคือ หลีกเลียงช่วงเวลาที่เกิดน้ำท่วมซ้ำซากได้ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ศูนย์วนเกษตรโลก (World Agroforestry Centre) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่องการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศของชาวนาขนาดเล็กในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้² พบว่าภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความเปราะบางและได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ โดยเฉพาะชาวนาขนาดเล็ก ขณะเดียวกันทาง ศูนย์วนเกษตรโลกได้ เสนอว่า การเปลี่ยนปฏิทินการเพาะปลูกพืชและการเปลี่ยนแปลงเทคนิคในการปลูก คือ การปรับตัวทั่วไปในระดับที่นาซึ่งเกิดขึ้นเมื่อสภาพอากาศแปรปรวน จะเกี่ยวข้องกับช่วงเวลาที่ทำเนิจกรรมในทีนา ทั้งนี้เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพอากาศที่แปรปรวนหรือเปลี่ยนแปลงไป

อ้างอิง

1 กิตติ ตันไทย (2545) รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการเศรษฐกิจท้องถิ่นลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา: ศึกษาเฉพาะกรณีข้าวและยางพาราตั้งแต่ พ.ศ. 2439 – 2539. ชุดโครงการประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคใต้บริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

2 Lasco RD, Habito CMD, Delfino RJP, Pulhin FB, Concepcion RN. 2011. Climate Change Adaptation for Smallholder Farmers in Southeast Asia. World Agroforestry Centre. Philippines. 65p.

การจัดการทรัพยากรและ การปรับตัวภายใต้ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

การปรับตัวต้องควบคู่ไปกับการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศ

ประเทศไทย นับได้ว่าเป็นประเทศที่มีความเสี่ยงสูงที่จะได้รับผลกระทบจากความแปรปรวนและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เนื่องจากการดำรงชีวิตของประชาชนและการพัฒนาประเทศในภาพรวม ต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ และชายฝั่ง และปัจจัยทางดินฟ้าอากาศเป็นส่วนหนึ่งที่กำหนดผลผลิตทั้ง สินค้าเกษตร การประมง และการป่าไม้ ดังนั้นหากสภาพภูมิอากาศเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมไม่ว่าจะเพิ่มขึ้นหรือลดลงย่อมต้องส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและผลผลิตดังกล่าว ซึ่งหากมองในภาพของความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงถึงกันภายใต้ระบบนิเวศ แล้วพบว่า ทำயที่สุดแล้วมนุษย์ก็จะได้รับผลกระทบโดยตรงต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

นั่นเป็นเพราะว่าการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศย่อมส่งผลกระทบต่อเนื่องถึงบทบาท และหน้าที่ของระบบนิเวศที่มีต่อมนุษย์ในด้านต่างๆ เช่น เป็นแหล่งของทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพที่มีคุณค่าก่อให้เกิดการพัฒนา เศรษฐกิจของประเทศเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารและควบคุมสมดุลธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นแหล่งอาชีพและรายได้ของคนหลากหลายกลุ่ม ดังนั้นการรองรับและแก้ไขปัญหาด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่มีต่อ

ทรัพยากรธรรมชาติโดยการบรรเทาผลกระทบที่เกิดขึ้น และการสร้างความสามารถในการปรับตัวของทรัพยากรธรรมชาติ จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ควรเร่งดำเนินการเพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติยังคงมีศักยภาพในการรักษาบทบาทและหน้าที่ของระบบนิเวศเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีแก่คนสังคม ด้วยเหตุนี้การปรับตัวและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมต้องดำเนินการควบคู่กันภายใต้สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และการพัฒนาที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต และแนวทางสำคัญที่ควรจะเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการดำเนินการในเรื่องนี้คือการบูรณาการแนวคิดการตั้งรับปรับตัวเข้าสู่แผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับชุมชน ท้องถิ่น และในระดับประเทศ เพราะการบริหารจัดการแบบองค์รวมที่หยิบยกเอาทุกมิติที่เกี่ยวข้องมาพิจารณาพร้อมกันย่อมทำให้เห็นภาพของปัญหาที่ชัดเจนซึ่งจะทำให้สามารถจัดสรรบทบาทหน้าที่และศักยภาพของผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปสู่การจัดการปัญหานั้นๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิภาพ

วิถีประมงพื้นบ้านในชุมชนชายฝั่งกับ

ความเสี่ยงด้านภูมิอากาศ

วิถีชีวิตชาวประมงพื้นบ้านนั้นเป็นวิถีที่ผูกพันอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติและสภาพภูมิอากาศตลอดเวลา เมื่อการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นย่อมส่งผลกระทบต่อพื้นที่ จากสภาพการณ์ปัจจุบันบริเวณชุมชนชายฝั่งทะเลสาบสงขลา ตำบลจองถนน มีการเปลี่ยนแปลงของคลื่น ลม ทิศทางลม ช่วงเวลา และความรุนแรงของลมมรสุมเพิ่มขึ้น ซึ่งค่อย ๆ เปลี่ยนไปจากองค์ความรู้และประสบการณ์เดิมของชาวประมงที่มีการสั่งสมมานาน ส่งผลให้วันที่สามารถออกเรือได้ตลอดทั้งปีลดลง ช่วงเวลาที่ชาวประมงอยู่ในทะเลได้น้อยลง เพราะมีความเสี่ยงมากขึ้น โดยเฉพาะในช่วงลมมรสุมเป็นช่วงที่ชาวประมงไม่สามารถออกเรือได้เลย รวมทั้งบ้านเรือนที่ตั้งอยู่ริมชายฝั่งก็ได้รับความเสี่ยงเพิ่มขึ้นจากความรุนแรงของลมมรสุม ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงของกระแสน้ำ ช่วงเวลาน้ำเค็ม น้ำจืด น้ำกร่อย ส่งผลต่อการเคลื่อนย้ายของสัตว์น้ำ หากเป็นช่วงเวลาเดียวกับมรสุม ชาวประมงก็จะพลาดโอกาสนั้นไป

นอกจากการเปลี่ยนแปลงทางสภาพภูมิอากาศที่เกิดขึ้นแล้วนั้น ผลจากการกระทำของมนุษย์ก็ยังซ้ำเติมความรุนแรงให้กับตนเองด้วย เช่น การใช้เครื่องมือประมงที่ไม่เหมาะสมทำลายล้าง การลักลอบจับปลาในฤดูวางไข่ จับปลาขนาดเล็ก ขาดความร่วมมือในการปฏิบัติตามกฎกติกา เพราะต้องการรายได้เพิ่มขึ้น จึงทำให้ปริมาณสัตว์น้ำลดลง จึงต้องออกเรือไกลขึ้น รวมทั้งการใช้ประโยชน์ที่ดิน การขุดลอกคลอง ทำลายแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ การใช้สารเคมีกำจัดศัตรู เนื่องจากลักษณะที่ตั้งของชุมชนเป็นพื้นที่ปลายน้ำ น้ำจากต้นน้ำที่มีการปนเปื้อนสารเคมีกำจัดศัตรูจึงไหลลงมา ทำให้คุณภาพน้ำในทะเลสาบแย่ง ประกอบกับการขุดลอกคลองและสร้างทางระบายน้ำ ทำให้น้ำไหลเร็วขึ้น เจอกับน้ำทะเลหนุน น้ำจึงท่วมขังนานขึ้น ส่งผลกระทบต่อกระดำเนินชีวิต และทรัพย์สินของชาวประมงอย่างมาก

จากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นส่งผลต่อปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้ลดลงทั้งจำนวนและชนิดของพันธุ์ที่เหลือเพียง 2-3 ชนิดหลัก ๆ อย่างเห็นได้ชัด ทำให้การออกเรือต้องออกไปไกลขึ้น ชาวประมงจึงมีความเสี่ยงมากขึ้นทั้งต่อชีวิต และการสูญหายของเครื่องมือประมง ซึ่งเมื่อเกิดความเสียหายขึ้นกับเครื่องมือประมง ประมงพื้นบ้านก็ยิ่งขาดโอกาสในการได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่างๆ เนื่องจากกฎหมายประมงไม่รองรับการขึ้นทะเบียนเรือขนาดเล็ก เมื่อเกิดความเสียหายจากภัยพิบัติ หรือการช่วยเหลือในกรณีอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังเช่น ในกรณีการเกิดพายุเพื่อปี พ.ศ. 2553 การรับขึ้นทะเบียนชาวประมงและชดเชยค่าเสียหายนั้นเกิดจากมติคณะรัฐมนตรี ซึ่งถือเป็นกรณีพิเศษ แต่ในปีอื่นๆ ที่เกิดอุทกภัยไม่มีการชดเชยค่าเสียหายของเครื่องมือประมงจากภัยพิบัติ ในขณะที่ภายในชุมชนก็ไม่มีการรวมกลุ่มกันอย่างชัดเจน ด้วยเหตุนี้จึงขาดโอกาสในการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก

เมื่อความเสี่ยงในการออกเรือเพิ่มมากขึ้น ต้นทุนการจับสัตว์น้ำสูงขึ้น ปริมาณที่จับได้น้อยลง แต่กลับถูกกดราคาจากแม่ค้าที่มารับซื้อ เพราะไม่มีตลาดรองรับผลผลิตในชุมชน เมื่อรายได้จากการออกเรือไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในครัวเรือน หนี้สินจึงเพิ่มขึ้น ทำให้ชาวประมงไม่มีหลักประกันรายได้และผลผลิตที่แน่นอน ทั้งผู้ชายและผู้หญิง

จึงต้องออกไปทำงานรับจ้างภายนอกชุมชน จนทำให้ชุมชนเกิดความเปราะบางเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จากสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ชาวประมงพื้นบ้านในตำบลจองถนน จังหวัดพัทลุง จึงร่วมกันมองหาแนวทางลดความเสี่ยงและพัฒนาศักยภาพของตนเองเพื่อตั้งรับปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น

จัดการพื้นที่ชายฝั่ง : ลดความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติเพิ่มความปลอดภัยให้กับวิถีชีวิต

ในช่วงเวลา 30 ปีที่ผ่านมา พบว่า ลักษณะพื้นที่ชายฝั่งทะเลสาบสงขลา เป็นชายฝั่งโค้ง ๆ เมื่อเกิดคลื่น ลม หรือมีพายุ จะได้รับความเสียหายอย่างหนัก ยกเว้นบริเวณที่มีต้นไม้จะช่วยเป็นแนวกันชน และกันการกัดเซาะตามแนวตลิ่งได้

ทางกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านในตำบลจองถนน ประกอบด้วยหมู่ที่ 1,3,4,5, จึงเริ่มต้นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแนวชายฝั่ง จากการปลูกต้นลำพู เพื่อเป็นหนึ่งในวิธีการรับมือและปรับตัวของชุมชน นอกจากต้นลำพูจะป้องกันพื้นตลิ่ง กันน้ำเซาะริมตลิ่ง ช่วยชะลอการพังทลายของดิน และช่วยชะลอความแรงของกระแสน้ำแล้ว สัตว์น้ำยังนิยมใช้เป็นที่ยางไข่และอนุบาลตัวอ่อน นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งสะสมของดินตะกอนที่ช่วยเพิ่มพื้นที่บริเวณชายทะเล (land builder) เนื่องจากระบบรากมีความซับซ้อนจึงเก็บกักดินไว้ได้มาก และลำต้นสามารถใช้ทำฟืน ดอกอ่อน รับประทานเป็นผักสด สามารถเก็บขายเป็นรายได้เสริมอีกด้วย ที่สำคัญคือ ลักษณะของต้นลำพูยังเหมาะสมกับสภาพพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลสาบฯ เนื่องจากเป็นพื้นที่น้ำค่อนข้างจืด หรือมีระยะเวลาที่ระดับความเค็มของน้ำน้อยเป็นเวลานาน ทำให้ต้นลำพูสามารถเจริญเติบโตได้ดี เพราะเมื่อเปรียบเทียบกับต้นโกงกางซึ่งชอบน้ำเค็ม หากนำมาปลูกในพื้นที่น้ำจืดก็จะไม่เหมาะสม และไม่เจริญเติบโต

การดำเนินการปลูกต้นลำพุนั้น จะแบ่งเป็นกลุ่มตามหมู่บ้าน เพื่อรับผิดชอบกันปลูกและดูแลในเขตพื้นที่หมู่บ้านของตนเอง ซึ่งจะเริ่มปลูกในช่วงหน้าแล้ง หรือเดือนมีนาคม ถึง เดือนมิถุนายน ก่อนที่น้ำในทะเลสาบจะ

ขึ้นเมื่อเข้าสู่ฤดูฝน เมื่อต้นลำพูตายก็มีการปลูกซ่อมเสริม โดยจะปลูกตลอดแนวชายฝั่ง เพื่อเสริมในพื้นที่ว่าง มีการวางระยะต้นลำพูให้เหมาะสมสำหรับนำเรือเข้าไปจอดริมฝั่งได้ ซึ่งแต่ละหย่อมบ้านจะมีบริเวณสำหรับจอดเรือของตน ซึ่งต้นลำพูยังสามารถป้องกันความเสียหายที่จะเกิดกับเรือในขณะเกิดมรสุมได้อีกด้วย

ซึ่งทางกลุ่มชาวประมงมีแผนการดำเนินการในขั้นต่อไป คือ การทำโรงเรือนเพาะชำต้นไม้ต่าง ๆ ที่เหมาะสมและอยู่ในท้องถิ่นสำหรับปลูกบริเวณที่ว่างบนฝั่งทะเลสาบ เพื่อเพิ่มความอุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งอาหารให้กับชุมชน หลังจากที่ดินลำพูโตพอที่จะเป็นแนวกันลมให้กับต้นไม้บนฝั่งได้แล้ว สร้างการบูรณาการทำงานร่วมกับท้องถิ่น เช่น การขยายพื้นที่เขตอนุรักษ์เพิ่มขึ้น ซึ่งปัจจุบันตำบลจองถนนมีเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำวัยอ่อน รวมทั้งในพื้นที่เขตอุทยานของวัดเขียนบางแก้วแล้ว หากร่วมกันวางมาตรการ สร้างความตระหนักถึงความสำคัญของเขตอนุรักษ์ การปลูกต้นไม้แนวชายฝั่ง รวมทั้งการกำหนดชนิดเครื่องมือประมงในทะเลสาบ ซึ่งจะทำให้การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำในทะเลสาบของหน่วยงานต่าง ๆ ได้ประสิทธิผลเพิ่มมากขึ้น จะทำให้ปริมาณสัตว์น้ำและความอุดมสมบูรณ์ของทะเลสาบกลับคืนมา

ทะเลที่ยั่งยืน

กองทุนเครื่องมือประมงเพื่อความยั่งยืน ของตำบลจอนถนน มีเป้าหมายสำคัญเพื่อสร้างความมั่นคงในการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน โดยการรวมกลุ่มของชาวประมงครั้งนี้เป็นจุดเริ่มต้นในการปรับตัวของชุมชน เพื่อสร้างความตระหนักและการเรียนรู้ของชาวประมงผ่านกองทุนฯ เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันในการกำหนดขนาดและประเภทเครื่องมือประมงที่ไม่ทำลายล้างสัตว์น้ำ อันเป็นองค์ความรู้ที่ชาวประมงมีอยู่แล้ว ทั้งช่วงเวลาในการจับสัตว์น้ำตามฤดูกาล ทั้งเครื่องมือที่เหมาะสมกับสัตว์น้ำแต่ละชนิด ซึ่งจะนำไปสู่การจัดการผลผลิต การกำหนดราคาที่ชุมชนสามารถร่วมกันกำหนดราคาที่เป็นธรรมได้ และเพื่อช่วยเหลือชาวประมงในการบรรเทาภาระหนี้สินนอกระบบจากการกู้ยืมเงินเพื่อมาซื้อเครื่องมือประมงที่ได้รับความเสียหายจากการออกทำการประมงและจากกรณีที่ได้รับความเสียหายจากภัยธรรมชาติ ประกอบกับเป็นการลดภาระหนี้สินให้กับชาวประมงเนื่องจากเครื่องมือประมงส่วนใหญ่มีต้นทุนที่สูงขึ้น

การดำเนินการของกลุ่มในการจัดตั้งคณะกรรมการนั้นมีทั้งผู้หญิงและผู้ชายเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ซึ่งวันทำการของกลุ่ม คือ วันที่ 25 ของทุกเดือน เพื่อให้สมาชิกได้มาฝากเงินออม อย่างน้อยเดือนละ 50 บาท/บัญชี/คน และจะเปิดให้มีการแจ้งความประสงค์เพื่อยืมเงินไปซื้อเครื่องมือประมงด้วยเช่นกัน โดยจะต้องผ่านการพิจารณาเห็นชอบจากคณะกรรมการของกองทุนฯ และเมื่อได้รับเงินไปแล้วก็จะมีติดตามการนำเงินไปใช้เพื่อซื้อเครื่องมือประมงอย่างต่อเนื่อง

ผลจากการดำเนินการกองทุน พบว่า ในปัจจุบันกลุ่มกองทุนเครื่องมือประมงฯ ดำเนินการมาแล้วประมาณ 5 เดือน มีสมาชิกในกลุ่มทั้งชายหญิงรวม 52 คน ซึ่งประกอบไปด้วยชาวประมงจากหมู่ที่ 1, 3, 4 และ 5 ของตำบลจอนถนน มีเงินสะสมในกองทุน 69,000 บาท ประกอบด้วย เงินกองทุนหมุนเวียนเครื่องมือประมง 50,000 บาท เงินลงหุ้นสัจจะของสมาชิก 19,000 บาท โดยให้สมาชิกกู้ยืมไปแล้วทั้งสิ้น 23 ราย ๆ ละ 3,000 บาท คิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 2 บาท เพื่อเก็บไว้เป็นค่าดำเนินการกลุ่ม และเป็นกองทุนสวัสดิการในการทำกิจกรรม เพื่อรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ซึ่งจากการรวมกลุ่มเป็นกองทุนเครื่องมือประมงฯ นี้ สมาชิกที่ต้องการซื้อเครื่องมือประมง เงินที่กู้ยืมไปเป็นเพียงบางส่วนของต้นทุนเท่านั้น เนื่องจากกองทุนเครื่องมือประมงฯ พึ่งก่อตั้ง จำนวนเงินที่สามารถให้สมาชิกกู้ยืมต่อคนจึงเป็นจำนวนไม่มาก และไม่เพียงพอกับการซื้อเครื่องมือประมงบางชนิดในจำนวนที่เพียงพอกับความต้องการของสมาชิก เงินจากกองทุนจึงช่วยบรรเทาหนี้สินนอกระบบได้ส่วนหนึ่งเท่านั้น

โดยแนวทางการดำเนินการของกลุ่มกองทุนเครื่องมือประมงฯ ในอนาคต คือ การมีกฎระเบียบของชุมชนในการทำประมง มีแนวทางในการจัดการระบบราคาและตลาดในชุมชน เช่น การมีแพชุมชนเพื่อรับซื้อปลา การกำหนดราคาโดยสมาชิกประมงร่วมมือกันกำหนดราคาขายรวบรวมข้อมูลสัตว์น้ำ ราคาผลผลิตเพื่อให้ทราบกำลังผลิตของชุมชน มีการรวมกลุ่มแปรรูปของผู้หญิงประมงที่มีความสามารถในการแปรรูปสัตว์น้ำ จะสามารถเพิ่มมูลค่าราคาสัตว์น้ำได้ เพราะผลผลิตในพื้นที่ทะเลสาบเป็นที่ต้องการของตลาด เนื่องจากรสชาติของเนื้อปลาทูน่า มัน เป็นจุดเด่นของพื้นที่ทะเลสาบ จึงเป็นโอกาสสำคัญของชาวประมง นอกจากนี้การทำงานยังต้องมีการแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่มในชุมชนและเครือข่าย เพื่อให้เกิดความมั่นคงด้านอาชีพและการดำรงชีวิตอีกด้วย

มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

86 ซอยลาดพร้าว 110 (สุขุมวิท ยก 2) ถนนลาดพร้าว

แขวงพลับพลา เขตวังทองหลาง กรุงเทพฯ 10310

โทรศัพท์ 02-9353560-2 โทรสาร 02-9352721

อีเมล : sdffthai@gmail.com เว็บไซต์ : www.sdffthai.org

www.facebook.com/sdffthai

